

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СЛЮСАР ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ _____

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ Лимар В. В.

«_____» _____ 2024 р.

**ПОТЕНЦІАЛ МЕДІАЦІЇ В УПРАВЛІННІ СУЧАСНИМИ
ІРЕДЕНТИЧНИМИ КОНФЛІКТАМИ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Магістерська робота

Науковий керівник:

Богінська І.В., доцент кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
к.і.н., доцент

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК:

Гижко А.П., к.політ.наук,
доцент

_____ (підпис)

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЇ

Слюсар В. М. Потенціал медіації в управлінні сучасними іредентичними конфліктами. Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. ОП «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У роботі досліджується потенціал медіації в управлінні сучасними іредентичними конфліктами. Розкрито специфіку іредентизму як політичного феномену, його відмінність від сепаратизму та сецесії. Проаналізовано успішні та невдалі приклади медіації, враховуючи роль міжнародних акторів і культурно-історичних чинників. Зроблено акцент на важливості адаптації медіативних стратегій до специфічних умов конфлікту. Висвітлено значення нейтральності, історичної пам'яті та культурно-історичного підходу в контексті міжнародних відносин.

Ключові слова: медіація, іредентизм, міжнародні конфлікти, переговори, історична пам'ять.

83 с. Бібліограф.: 92 найм.

Slyusar V. M. The potential of mediation in the management of modern irredentist conflicts. Speciality 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies. EP 'International Communications and Mediation in Conflict Resolution'. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The thesis explores the potential of mediation in the management of modern irredentist conflicts. The specifics of irredentism as a political phenomenon, its difference from separatism and secession are revealed. Successful and unsuccessful examples of mediation are analysed, taking into account the role of international actors and cultural and historical factors. Emphasis is placed on the importance of adapting mediation strategies to the specific conditions of the conflict. The importance of neutrality, historical memory and cultural and historical approach in the context of international relations is highlighted.

Keywords: mediation, irredentism, international conflicts, negotiations, historical memory.

83 c. Bibliography: 92 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ІРЕДЕНТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ.....	9
1.1. Зміст та особливості іредентичних конфліктів, місце переговорних процесів в них.....	9
1.2. Методи дослідження медіації у предметному полі міжнародних відносин.....	17
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. Потенціал медіації для врегулювання іредентичних конфліктів у системі міжнародних відносин.....	28
2.1. Медіація у міжнародних відносинах: специфіка застосування.....	28
2.2. Виклики іредентичних конфліктів для медіації.....	40
Висновки до другого розділу.....	56
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА МЕДІАЦІЇ У СУЧАСНИХ ІРЕДЕНТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ.....	57
3.1. Іредентичні конфлікти ХХІ століття та практики медіації для їх врегулювання (на прикладі паннаціоналістичних рухів).....	57
3.2. Іредентичні конфлікти ХХІ століття та практики медіації для їх врегулювання (на прикладі конфліктів за незалежність та об'єднання одного етносу).....	74
Висновки до третього розділу.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нині людство переживає чергову кризу, спричиненої неефективністю впливу міжнародних організацій, чие призначення підтримка миру та стабільності у світі. Такий стан спостерігається передусім після руйнування біполярного світу, що, по-перше, актуалізує необхідність здійснення інституційної реформи самої організації глобальної безпеки, і, по-друге, розробку продуктивних та еквівалентних механізмів запобігання ескалації конфліктів та усунення їх наслідків. У центрі уваги науковців постає питання вивчення можливостей застосування методу медіації, ключове значення якого – запобігання насильству та сприяння мирним рішенням при розв’язанні конфліктів. Ця засвідчує пошук акторами моделей переговорних процесів, які б у першу чергу дозволили уникнути втрати життів та послабити страждання цивільного населення у військових конфліктах. А також участь у переговорних процесах сторін, які конфліктують, засвідчує готовність до його завершення. Але доволі часто, і приклад російської федерації це засвідчує, запит на переговори може виходити від агресора з метою формалізувати капітуляцію жертви агресії з проголошенням симулятивного консенсусу. Неефективність результатів переговорних процесів визначається й низкою факторів, які вказують на детермінованість конфлікту ідеологічними джерелами. Радикально різні світоглядні та ціннісні установки, які визначають характер політичних процесів у конкретній державі, є основою для протиборства антагоністичних сил, примирення яких вкрай ускладнене. У контексті цього варто виокремити іредентичні конфлікти, в результаті яких здійснюється державна територіальна експансія на основі спільної етнічної приналежності. Незважаючи на наявність систем протидії іредентичним рухам у політичних системах, що суттєво дозволяє запобігати переходу до агресивної фази конфлікту, з часів завершення Холодної війни з утвердженням постбіполярної системи міжнародних відносин спостерігається тенденція

збільшення воєн на основі іредентизму за відсутності адекватних консолідованих рішень як глобальних гравців, так і міжнародної системи загалом, які б їм могли запобігти.

Актуалізується передусім потреба вивчення потенціалу медіації у вирішенні сучасних іредентистських конфліктів шляхом аналізу успішних і невдалих прикладів, особливо у контексті посилення політичних позицій іредентистів у міжнародних відносинах. В епоху, позначену зростанням націоналізму та територіальних претензій, міжнародна спільнота потребує вдосконалення інструментів для вирішення конфліктів. Медіація, з її гнучкістю та адаптивністю, пропонує альтернативу агресивним моделям, але її успіх залежить від тонкого розуміння специфічної динаміки іредентизму. Ключовим аспектом цього дослідження є його зосередженість на умовах, за яких медіація може бути ефективною в іредентистських конфліктах. Попередні дослідження медіації часто розглядали конфлікти як однорідні, не розрізняючи територіальні, етнічні та іредентистські суперечки. Цей недогляд обмежує здатність акторів та посередників ефективно адаптувати свої стратегії. На відміну від них аналіз іредентичних конфліктів та медіативних практик дозволяє розкрити механізми більш ширшої сфери вирішення конфліктів, оскільки воно вивчає роль сторонніх суб'єктів – таких як міжнародні організації, держави та неурядові організації – у посередництві в суперечках. Залучення саме цих акторів має вирішальне значення в іредентистських конфліктах, де інтереси сусідніх держав і регіональних держав часто ускладнюють процес посередництва. Розуміння того, як треті сторони можуть сприяти або перешкоджати посередницьким зусиллям, має важливе значення для розробки більш ефективних стратегій вирішення конфлікту.

Потенціал медіації в управлінні сучасними іредентистськими конфліктами неможливо переоцінити. Оскільки міжнародне співтовариство прагне запобігти спалаху нових війн і врегулювати поточні суперечки, посередництво пропонує важливий інструмент для деескалації та

трансформації конфлікту. Однак, щоб медіація була успішною, вона має бути адаптована до конкретних викликів іредентистських конфліктів, які часто включають глибоко вкорінені історичні наративи та емоційні вкладення в територіальні претензії.

Об’єкт дослідження – медіація як різновид переговорів у системі міжнародних відносин.

Предмет дослідження – особливості здійснення практики медіації при розв’язанні іредентичних конфліктів.

Мета дослідження полягає в аналізі потенціалу медіації як методу врегулювання іредентичних конфліктів у системі сучасних міжнародних відносин. Це передбачає дослідження ефективності медіативних практик на прикладі реальних конфліктів та визначення умов їх успішного застосування.

Завдання дослідження:

- охарактеризувати іредентичні конфлікти як феномен міжнародних відносин, їх причини та динаміку та визначити потенціал медіації для їх розв’язання;
- проаналізувати особливості медіації у контексті іредентичних конфліктів, визначивши основні виклики для її застосування;
- дослідити практичний досвід застосування медіації для вирішення іредентичних конфліктів XXI століття.
- виявити ключові виклики та обмеження у використанні медіації в таких конфліктах;
- визначити роль міжнародних організацій та світових лідерів у процесі медіації іредентичних конфліктів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ній вперше у вітчизняній теорії міжнародних відносин та політичних науках проаналізовані практики медіації при розв’язанні іредентичних конфліктів.

Наукова новизна отриманих результатів розкривається у таких положеннях:

- уточнено особливості іредентичних конфліктів як складного феномену міжнародних відносин, що базується на взаємодії етнічних, історичних і політичних чинників, які обумовлюють його дестабілізуючий потенціал та з'ясовано можливості застосування медіації для їх розв'язання;
- встановлено, що медіація в міжнародних конфліктах має потенціал для зниження напруги, але її успішність залежить від культурної адаптації та здатності медіаторів враховувати історичну пам'ять; основними викликами для медіації є ірраціональні наративи, геополітичні інтереси та різниця у рівні залучення сторін;
- проаналізовано успішні і невдалі випадки медіації на прикладі сучасних іредентичних конфліктів, систематизовано практичні аспекти медіації в таких конфліктах, як Боснія, Косово, Марокко, Західна Сахара, Майотта, Кашмір, із акцентом на впливі міжнародних акторів та регіональних організацій;
- з'ясовано, що ефективність медіації залежить від низки факторів, серед яких: нейтральність медіатора, врахування історичних і культурних особливостей конфлікту, а також гнучкість у методах посередництва;
- визначено роль культурно-адаптивного та трансформаційного підходів у медіації іредентичних конфліктів, з акцентом на ефективність регіональних організацій, таких як ЄС і Африканський Союз, у випадках, коли міжнародні організації, як-от ООН, стикаються з обмеженнями своїх мандатів.

Науково-практична значущість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в аналітичних центрах, які займаються врегулюванням міжнародних конфліктів, а також міжнародними організаціями для покращення медіативних стратегій. Практичні рекомендації можуть бути корисними для дипломатів, державних установ і організацій, що працюють у сфері миротворчості.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та результати дисертаційної роботи викладені у доповідях і тезах автора на 2 конференціях, зокрема:

Інтернет-конференції молодих науковців «Актуальні соціальні тренди як предмет соціогуманітарних та психологічних наук» (м. Житомир, 23 листопада 2023 р.),

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження викладені автором у 4 публікаціях, серед яких: 1 тези, 3 статті, з яких 2 – у фахових виданнях за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії:

1. Слюсар В. Історична пам'ять як детермінанта медіації у військових конфліктах на основі іредентизму. *Актуальні соціальні тренди як предмет соціогуманітарних та психологічних наук*: матеріали Інтернет-конференції молодих науковців, м. Житомир, 23 листопада 2023 р. / Ред. кол.: О. А. Черниш, В. М. Слюсар, І. О. Гайдай [та ін.] Житомир : Житомирська політехніка, 2023. С. 43-48.

2. Слюсар В., Мосієнко О., Слюсар М. Історична пам'ять як чинник медіації для розв'язання іредентичних конфліктів в світі. *Society and Security*. 2024. №1(2). С. 59 – 63. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-1\(2\)-59-63](https://doi.org/10.26642/sas-2024-1(2)-59-63).

3. Слюсар В., Слюсар М., Волкова К. Потенціал медіації в іредентичних конфліктах в арабському світі (на прикладі війни у Західній Сахарі). *Society and Security*. 2024. № 4 (4). С. 28 – 33.

4. Slyusar V., Dykyi A., Vitiuk I., Slyusar M. Modern Irredentist Conflicts in the Arab World: Political Science and Socio-Philosophical Aspects (Part 1). *Society and Security*. 2024. № 5. Pp. 6 – 65.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 94 сторінки, з яких основний зміст – 83 сторінки. Список використаних джерел і літератури містить 92 позиції.

Розділ I. Теоретико-методологічні засади дослідження медіації у контексті іредентичних конфліктів

1.1. Зміст та особливості іредентичних конфліктів, місце переговорних процесів в них

Розуміння сутності іредентичного конфлікту як феномену політичного життя та складової міжнародних відносин передбачає означення самого поняття «іредентизм». Він походить від італійського слова *irredento* («невикуплений») і первинне значення стосувалося італійського політичного руху кінця XIX і початку XX століття, який прагнув відокремити переважно італомовні території від Швейцарії та Австро-Угорської імперії та включити ці території до нової італійської держави. Важливо, що зміцнення взаємовідносин між Італією та Австро-Угорщиною у той період поставило представників цього руху поза законом. Поняття відділилося від свого конкретного специфічного значення і згодом стало позначати будь-який соціальний рух, який має на меті об'єднати політично або за допомогою зброї зі своєю співнаціональною материнською державою регіон, що перебуває під іноземним пануванням [33, с. 88]. Іредентизм тлумачиться як етнонаціональна вимога територіальної інкорпорації етнічної групи, яка зараз населяє державу під етнічно «чужим» правлінням, до сусідньої «батьківщини» держава, яка контролюється етнічними родичами цієї групи, тим самим підводячи її «самоуправління» [27, с. 10]. За сучасними підходами «іредентичний рух», як зазначає «Encyclopdia Britannica», називається створенням «Великого Х», де «Х» є назвою країни чи держави, наприклад, прагнення до Великої Сербії було в частково відповідальний за війни за Югославську спадщину протягом 1990-х років, а проект Великої Румунії (*România Mare*) був частково відповідальним за перехід Румунії на бік держав Осі під час Другої світової війни [2].

Іредентичний конфлікт класифікується як тип міжетнічного конфлікту. У предметному полі теорії міжнародних відносин він досліджується передусім як фактор дестабілізації, ризик національної безпеки конкретної держави та зміни балансу сил. Іредентичний конфлікт виокремлюється як тип міжетнічного на основі такої умови (або ситуації) перебігу конфліктів як конфлікт, який відбувається між однією суверенною державою і щонайменше однією етнічною спільнотою, і визначається як такий, що пов'язаний з перехідним характером системних відносин, тобто виходом конфлікту за межі державних кордонів. За цими ознаками вітчизняних політолог Ю. Мацієвський два підтипи: інтернаціональний та іредентичний. Щодо другого він характеризує як конфлікт, в якому сусідні держави задля захисту етнічних родичів або ж використовують їх як нагоду приєднати територію і населення сусідньої держави [80]. Автор у своїй праці не акцентував увагу на змісті й характеристиках цього конфлікту, лише наголосив на відмінності іредентизму (очевидно як політичного руху) від сепаратизму.

Особливою рисою іредентичних конфліктів – наявність безпосереднього зв'язку між іредентизмом і націоналізмом, оскільки останній, який проголошує єдність населення, що за певними ознаками має становити націю, є базовою ідеєю для етнополітичних рухів взагалі. У цьому контексті іредентичний конфлікт є вираження реалізації двох моделей нації: етнічної та політичної, які утверджуються послідовно. Спершу формується етнічна, де інтегруються етнічна спільність, мова, історія, фольклор, а потім – політична, в якій базовою виступає спільна політична ідентичність. За умов такої трансформації актуалізується необхідність реалізації принципу дотримання рівних прав усіх громадян незалежно від етнічної належності, що знаменує собою утворення багатоетнічної держави, що передуює самому процесу формування нації. Але етнооб'єднавчі політичні рухи можуть розвиватися в двох напрямках: іредентизм і пан-націоналізм. Другий, по суті, позначається як варіант

«націоналізму без нації», його специфіка виражається у спрямуванні на інтеграцію в єдиній культурно-політичній спільноті кількох держав. У цьому випадку базовою платформою для об'єднання є спільні культурні риси, «спорідненості культур». На основі цього можна визначити іредентизм як інструмент реалізації політики пан-націоналізму. Українська політологиня Н. Горло виокремлює наступні риси, які їх вирізняють: різні масштаби (пан-націоналістична ідея стосується кількох етносів, у той час як іредентизм відноситься до одного, який територіально розділений між кількома державами); домінування мовноетнічних і релігійних (панславизм, панісламизм) чи територіальних (пан-європеїзм, панамериканізм) ознак в пан-націоналістичній ідеї та етнічної спорідненості груп в іредентизмі; факторами впливу (у першому – зовнішні загрози, а в другому – внутрішні стимули, тобто утвердження політичного курсу, який керується ідеями з виразним культурно-історичним вмістом, серед яких домінантною може бути ідея «Великої держави» або особливого культурного світу («руський мір»)) [76, с. 60].

Український дослідник Б. Бернарський виокремлює іредентистські, сепаратистські й автономістські конфлікти [69]. Іредентичний він визначає як вид міжетнічних конфліктів, який пов'язаний передусім із збільшенням національної свідомості, а також характеризується здатністю інтенсивно переходити до стадії ескалації, в якій сторони основним інструментом його розв'язання є застосування сили кожною із сторін. Іредентичний конфлікт має наступну модель перебігу: спершу іредентизм також ставить під сумнів територіальну цілісність суверенних держав, висуваючи претензії з боку суверенної держави з добре організованою та боєздатною армією. Коли прохання про приєднання території та/або її населення відхилено, позивач не відразу і легко не здається. Ситуація загострюється, оскільки позивач намагається досягти своїх цілей будь-якими можливими засобами. Це небажання відступати створює атмосферу ворожості та насильства, що зрештою призводить до війни [25, с. 279]. Загалом, динаміка іредентичного

конфлікту складається, як правило, щонайменше з двох етапів: на першому етнічні групи висловлюють свої претензії, скарги та вимагають кращих прав, а на другому вони уже беруть безпосередню участь у насильницькому конфлікті, для досягнення конкретних політичних цілей.

Інший акцент у своїх працях робить Н. Горло, яка розглядає іредентизм як етнополітичний процес та політичну практику [77]. У контексті своїх досліджень політологиня вживає термін «іредентистський конфлікт», оскільки у науковому дискурсі відсутні розрізнення між ними й обидва терміни позначають один тип конфліктів вважатимемо їх взаємозамінними. Значимим же для нашого аналізу є актуалізація проблеми міждержавних іредентичних конфліктів, які є якісно відмінними, оскільки їх розв'язання потребує залучення регіональних та глобальних акторів. Унікальністю таких конфліктів є парадокс: сторони іредентичного конфлікту в процесі протистояння апелюють до одних і тих же регулятивних документів. За цих умов врегулювання міждержавних конфліктів неминує передбачає посилення ролі арбітражу; цю функцію повинен передусім виконувати Міжнародний Суд ООН [77, с. 314]. Але можливості втручання арбітра, переговорника, медіатора залежать від факторів зовнішнього характеру, тобто від наявності як ресурсів для впливу в основних міжнародних акторів, так і в їх ситуативних інтересів.

Поняття «іредентизм» є близьким, але відмінним за змістом від понять «сецесія» та «сепаратизм». Сепаратизм передбачає прагнення певної частини населення відокремитися від своєї держави, створивши незалежне утворення або приєднавшись до іншої держави. Сепаратизм часто має корені у відчутті соціальної, економічної або культурної ізоляції та обумовлений прагненням здобути автономію або незалежність. Наприклад, баскський сепаратизм у Іспанії базується на культурній відмінності та прагненні самоврядування. Незалежність часто науковцями розглядається як передумова для іредентизму, а от автономія та сецесія у політичній практиці слугують переважно своєрідними початковими поступами до цієї

мети. Як слушно зауважує швейцарська дослідниця Серайна Рюгер, повномасштабний іредентизм зазвичай розглядається як радикальна політична позиція окремих спільнот та / чи держав, яка водночас рідко легітимізується чи підтримується міжнародною спільнотою, оскільки стає у суперечку щодо норми територіальної цілісності [45]. Така антиномія виражає позицію, в якій актори утримуються від проголошення явних іредентистських претензій. Натомість від них лунають переважно помірковані геополітичні вимоги, орієнтовані на проголошення незалежності або регіональна автономія з широкими правами для етнічних спільнот. Зважаючи на те, що іредентисти ставлять вимоги щодо інкорпорації іноземної території, населеної одноетнічними людьми, іредентизм може мати місце лише там, де існує принаймні номінальний зв'язок між етнічною групою та її «материнською державою [45].

Американська фахівчиня у галузі міжнародних відносин Джіджі Гокчек стверджує, що іредентистські конфлікти часто розпалюються суверенними державами, тоді як сепаратистські конфлікти зазвичай ініціюються групами етнічних меншин [25, с. 277]. Передумовою виникнення сепаратизму, на думку І. Рафальського, є «наявність певного регіону країни, де компактно проживає певна частина нації, об'єднана сильними історичними, культурними та ментальними цінностями, які явно виділяються на тлі загальноприйнятих традицій у країні» [84, с. 91]. Але у цьому контексті актуалізується протиріччя між проголошення орієнтації у розв'язанні таких конфліктів одночасно на принципи непорушності кордонів кожної країни, члена ООН та права нації на самовизначення. Це зводить розв'язання цієї проблеми до політичної кон'юнктури. Різниця між сепаратистськими та іредентистськими спрямуваннями полягає в наявності сусідньої «материнської» країни і в тому, чи є етнічна група, готова до об'єднання концентрованою. По суті, ці фактори визначають можливості групи – група не може сподіватися на об'єднання, якщо її родичі не правлять

у сусідній країні; і група не може сподіватися на сецесію, якщо вона не є відносно компактно сконцентрованою [47, с. 205].

Сецесія ж постає процесом формального виходу частини території зі складу держави, часто шляхом проголошення незалежності. Вона зазвичай має юридичний та політичний характер, передбачає відокремлення без наміру об'єднатися з іншою державою. Прикладом є вихід Південного Судану з Судану в 2011 році, що завершився утворенням нової незалежної держави. На відміну від іредентизму, сецесія не передбачає об'єднання з іншою державою, а лише здобуття повної незалежності. Також відмінність від сецесії полягає у тому, що іредентичний рух спрямований на те, що частина однієї держави відокремлюється приєднується до «материнської» держави, у той час, як сецесія, яка орієнтується передусім на реалізацію права на самовизначення, тобто відокремленість від території держави за етнічною ознакою, але не приєднання до інших.

Іредентизм від сепаратизму відрізняється за наступними ознаками: домінуючі родичі поблизу, групова концентрація і бунт. Передусім, група, спорідненість якої домінує в сусідній державі, має значно високу ймовірність іредентизму, для сецесії вони не мають взагалі жодної значимості. Групова ж концентрація має значення для сепаратистських бажань, але не для іредентизму. Вона впливає на процеси мобілізації для сепаратистів, оскільки це незначною мірою залежить від зовнішнього впливу, тоді як поштовх до багатьох іредентистських бажань має надходити з метрополії. Важливою ознакою також є бунт, який має значення для сепаратизму, тобто групи, які прагнуть незалежності, ймовірно, частіше зазнають репресій з боку держави, що збільшує рівень конфлікту між ними [46, с. 1136].

Іредентизм також може виступати складовою об'єднавчих етнополітичних рухів як паннаціоналізм, до яких можна віднести пангерманізм, панболгаризм, паніталізм, пангерманізм, панарабізм. До них можна віднести пантюркізм, панарабізм. Утім, важливо враховувати не

лише рухи, пов'язані з конкретним етносом, а й у трактуванні Е. Сміта – варіанті «націоналізму без нації», що спрямоване на інтеграцію різних етносів у спільну культурно-політичну спільноту на основі «спорідненості культур». Таким чином, реалізується принцип «Великого Х», де базовим поняттям стає назва держави, а не етнос. У цьому контексті реалізується іредентичний проєкт «русскій мір», франкофонія та ін. У цьому контексті можна говорити про «пан-рухи», в яких, як показують історичні процеси ХХ-ХХІ століть, іредентичні вимоги щодо прав захисту спорідненої етнічної і культурної меншості є нічим іншим як виправданням експансії. Відтак, як зазначає українська політологиня Н. Горло, іредентизм не тотожний етнічному уніонізму і паннаціоналізму, оскільки зміст цього поняття є значно вужчим, воно радше тлумачить його як особливу форму етнічного уніонізму і різновид паннаціоналізму [77, с. 88].

Потенційні труднощі переговорів якраз полягають у тому, що іредентистські претензії, як правило, провокують інкорпоровані ззовні етнічні конфлікти та територіальну агресію, у той час як сецесія має відбуватися, з одного боку, за рахунок внутрішніх джерел, а з іншого, – підтримка зовнішніх сил має обмежений характер якраз щодо військової допомоги. Тобто можна визначити, що іредентистські конфлікти часто провокуються суверенними державами, в той час як сепаратистські конфлікти зазвичай ініціюються групами етнічних меншин. Як зазначає Г. Кім, оскільки суверенні держави мають військовий потенціал для ведення повномасштабних війн, іредентистські конфлікти, у порівнянні з іншими, більш жорстокі та / або стають міжнародними [33, с. 89]. Тому з огляду на те, що групам меншин бракує військових ресурсів для боротьби за свої інтереси, сепаратистські конфлікти, з іншого боку, зазвичай не переростають у міждержавні війни.

Аналізуючи іредентистські конфлікти Б. Бернарський акцентує на його багатовимірності, де початковою стадією є активність екстремістських сил. А далі відбувається провокація ними уряду на застосування жорсткої

протидії й одночасно здійснюється вплив на громадську думку з метою радикалізації настроїв мас для подальшого спротиву. Зокрема він зазначає, що «істотну роль в ескалації конфлікту відіграє етнічна і релігійна нетерпимість, що ускладнюється корумпованістю державного апарату» [69]. Джерелами зростання такої нетерпимості є політична і мовна нерівність, процеси етнокультурної асиміляції, або, враховуючи, що людство увійшло в епоху постправди із властивою їй симулякризацією, створення ілюзії такої нерівності на основі тотального домінування пропаганди. Таким чином відбувається об'єктивація сенсів входження у конфлікт як боротьби за відновлення прав певної нації чи народності з усвідомленням ідеї «повернення» до «материнської держави».

Іредентистські вимоги з боку конкретних етнічних груп та спільнот, як правило артикулюються у тих державах, де вони складають домінуючу більшість, й виражаються у формах територіальних претензій. У цьому можна завбачити подібність їх до сепаратистських вимог. Утім суттєвою відмінністю є наявність у першому випадку добре організованої та боєздатної армії в тих, хто висловлює претензії. Відповідно, вимоги можуть мати декларативний характер й виражатися у якості політичного проекту, який проголошується маргінальними політиками. Але реальність висловлених вимог позначається готовністю застосувати силу для інкорпорації території, незважаючи на супротив з боку об'єкта потенційної агресії. Саме тому іредентичний конфлікт на відміну від сепаратистських чи автономістських є більш інтенсивним й швидко переростати у військову агресію, яка має тенденцію до залучення інших держав, які знаходяться в регіоні, де відбувається конфлікт.

Актуальним також є питання про роль етнічних груп у цих процесах. Адже важко сказати, що іредентизм спричинив конфлікт, якщо немає групи, яка прагне возз'єднатися зі своєю батьківщиною. До прикладу, Саддам Хусейн стверджував, що Кувейт є втраченою провінцією, можливо, історично так і було правдою, але це ніде не знайшло резонансу, оскільки в

Кувейті не було значної групи, яка прагнула об'єднання з Іраком. Як зазначає С. М. Сайдеман, існування та діяльність потенційно іредентистської групи мають значення з багатьох причин: по-перше, їхній стан визначає важливість іредентистської справи на батьківщині, тому іредентистський рух може бути центром або інструментом зовнішньої політики країни; а по-друге, без будь-яких організованих зусиль на цільовій території, спрямованих на сприяння об'єднанню, іредентистська держава повинна або вступити у війну, або нічого не робити [47, с. 206]. Якщо ж група прагне до об'єднання, то материнська держава отримує різноманітні доступні варіанти для реалізації зовнішньополітичних відносин. Також фактичні дані свідчать про те, що іредентистський конфлікт часто загострюється через діяльність чи бездіяльність внутрішніх або іноземних еліт [45]. Саме вони активізують діяльність, оскільки діють переважно від імені стратегічних інтересів.

Хоча іншим аспектом здійснення іредентичних конфліктів є спрямованість усіх іредентистських рухів на оволодіння конкретними територіями, а не населення. Є навіть кілька випадків іредентизму, які стосуються територій, на яких навіть не існує етнічної меншини, пов'язаної з іредентистською нацією, тоді домінує апеляція до історичної пам'яті або необхідності виходу до ресурсних баз. Але, як зазначено вище, наявність вмотивованих етнічних груп активує іредентичні процеси.

1.2. Методи дослідження медіації у предметному полі міжнародних відносин.

Дослідження медіації в іредентичних конфліктах потребує застосування комплексу методів. Тривалий період у наукових дослідженнях базовим у виборі методів була парадигма, в межах якої пропонувалися стандартизовані набори організації дослідницької діяльності. Утім, ідея,

висловлена Полом Феєрабендом щодо методологічного плюралізму, дозволяє усвідомлювати можливість застосовувати такі, методи, які визначає сам дослідник залежно від логіки наукової розвідки та принципів її організації. Методологічний плюралізм є такою дослідницькою програмою в дослідженнях у галузі міжнародних відносин, як полягає як концепція змішаних методів, в якій проголошується знаходження цінності в різноманітних джерелах інформації, включаючи віру в те, що жоден метод дослідження за своєю суттю не є кращим за будь-який інший.

Значимим для нашого дослідження є застосування методів прогнозування для визначення не лише джерел розвитку конфліктних відносин щодо політики іредентизму, а й визначати тенденції його перебігу у контексті застосування практик медіації для їх розв'язання. Логічно, що застосування будь-яких прогностичних методів передбачає наявність похибок достовірності. До прогностичних методів можна віднести наступні: метод екстраполяції, моделювання, прогнозування за аналогією, метод індукції, тренди, опитування експертів, сценарії, хвильовий аналіз та ін. Прогностичні методи є важливим інструментом для оцінювання потенціалу медіації у вирішенні іредентичних конфліктів, оскільки вони дозволяють аналізувати динаміку конфлікту та визначати ймовірність успіху посередницьких ініціатив.

Базова специфіка застосування таких методів полягає у їхній здатності моделювати можливі сценарії розвитку конфлікту з урахуванням таких факторів, як історичні, політичні, геополітичні, соціальні та культурно-релігійні. У контексті аналізу історичних джерел конфлікту та пов'язаних з етнотериторіальних претензій, прогностичні моделі допомагають передбачити, яким чином усі сторони реагуватимуть на різні процедури медіації. Зрозуміло, що застосування таких методів передбачає збір значних масивів даних, серед яких інформація про позиції конфліктуючих сторін, їх інтереси у аспектах національному, регіональному та міжнародному, потенціал участі третіх сторін (сусідні держави, регіональні та міжнародні

організації). Так, застосування системного аналізу та методів імітаційного моделювання дозволяє прогнозувати, як певні компромісні пропозиції вплинуть на довготривалі взаємовідносини між сторонами конфлікту. Особливістю прогностичних методів у контексті іредентичних конфліктів є необхідність врахування емоційного й ідентифікаційного значення територій, які є предметом суперечки. Це суттєво ускладнює прогнози, оскільки реакція сторін може бути менш раціональною, ніж, наприклад, у конфліктах економічного характеру. Методи прогнозування, звісно, не надають достатньо ефективний результат, адже надійність прогнозів залежить від низки умов або факторів. Так, І. Погорєлова визначає наступні: глибина комплексного аналізу основних тенденцій (вони розкривають характер розвитку різних систем); рівень вивченості конкретних процесів та повноти інформації про умови та причинно-наслідкові зв'язки (вони мають спрямованість на розвиток процесу); своєчасність та швидкість обробки інформації про процеси і події (безпосередньо залежить від наявності сучасної матеріально-технічної бази для обробки інформації) [82, с. 16-17]. Також такі методи часто включають оцінку ризиків для міжнародної стабільності, які можуть виникнути у разі невдачі медіації.

Змістовним для дослідження насилля у соціальних трансформаціях є методологія герменевтики, феноменології та соціальної феноменології.

Герменевтика як науковий метод розроблений В. Дільтеєм, допомагає у дослідженні іредентичних конфліктів інтерпретувати історичні наративи, культурні символи та ідеологічні конструкції, які лежать в їх основі. Також вона дозволяє проаналізувати, яким чином медіатор з'ясовує, як кожна сторона конфлікту формує свою ідентичність та обґрунтовує претензії на територію, використовуючи інтерпретацію одних тих самих історичних фактів. До прикладу, в іредентичному конфлікті між Вірменією та Азербайджаном щодо Нагірного Карабаху герменевтичний метод дозволяє розшифрувати, яким чином історичні тексти та культурні символи використовуються для легітимації територіальних претензій. Герменевтика

також сприяє з'ясуванню відмінностей у національних уявленнях та допомагає створити простір для взаємної інтерпретації позицій сторін.

Іредентичні конфлікти на основі феноменології, обґрунтованої Е. Гуссерлем аналізується як феномен політичної реальності. Феноменологічний метод вивчає суб'єктивність / інтерсуб'єктивність як пов'язану з речами зі значеннями через поміщення в перспективу психічних актів / процесів, які змушують їх виглядати так, як вони з'являються [41, с. 280]. Феноменологія, спрямована на акцентуванні на суб'єктивному досвіді, дозволяє аналізувати, як сторони переживають і розуміють іредентичний конфлікт на особистісному рівні (стаття Сергєйцева «Що Росія має зробити з Україною?», пронизана емоційно забарвленою неонацистською пропагандою, пости Дмитрія Медведєва у соціальних мережах з погрозами ядерного апокаліпсису та погрозами убивства Президента США). Застосування феноменології допомагає виявити емоції, страхи та надії учасників, які часто впливають на їхню позицію під час медіації. Зокрема, у суперечках між Україною та Росією феноменологічний метод допомагає зрозуміти, як громадяни цих країн суб'єктивно сприймають ідеї суверенітету та ідентичності.

Соціальна феноменологія, заснована на працях А. Шюца, П. Бергмана, Т. Лукмана, акцентує увагу на спільних значеннях і соціальних конструктах, які формують уявлення про конфлікт. У контексті іредентичних конфліктів вона дозволяє аналізувати, як суспільство конструює уявлення про «нас» та «їх» («чужих»), що лежать в основі поділу та конфронтації. Наприклад, у суперечці між Марокко та Західною Сахарою соціальна феноменологія допомагає дослідити, як національні ідеї формуються через освітню систему, медіа та політичну риторику.

Доцільним для аналізу медіації в іредентичних конфліктах в нашій кваліфікаційній роботі є використання методу культурно-історичної генетики. Його особливістю є здатність пояснити явища і процеси у системі міжнародних відносин на гранично доступній глибині історії формування

джерел конфлікту з акцентом на встановленні культурно-історичної унікальності. Цей метод дозволяє зафіксувати «код культури», який сформувався на ранніх історичних етапах розвитку етносу та становленні нації [88, с. 86]. Аналіз практик медіації при застосуванні цього методу дозволяє, по-перше, розкрити їх універсальні сутнісні ознаки, які застосовуються у будь-яких конфліктах у системі міжнародних відносин, а, по-друге, визначити особливості у конкретних конфліктах у залежності від культурноісторичних традицій, встановити унікальні засоби ведення переговорів.

Також значимий методом дослідження потенціалу медіації при розв'язанні іредентичних конфліктів – пояснення. Його призначення – одержати дані про сутність предмета дослідження, його змістовні характеристики, структуру й компоненти, а також встановити причини прийняття неефективних рішень. Призначення пояснення – встановлення факторів, які визначають характер переговорних процесів та є платформою для застосування медіації. У цьому ж контексті пояснення дає можливість осмислити минуле й теперішнє та здійснити прогнози відносно ефективності застосування медіативних практик у конкретному іредентичному конфлікті. Відтак, метод пояснення визначає, у чому полягає специфіка конкретного іредентичного конфлікту та перебігу переговорних процесів для його розв'язання, та які універсальні характеристики йому притаманні.

Проблему вивчення потенціалу медіації у контексті вирішення іредентичних конфліктів у системі міжнародних відносин варто, на нашу думку, розглядати на трьох рівнях: на рівні подій, на сутнісному та рівні необхідності. Так, на першому рівні на основі вивчення конкретних конфліктів як наукових фактів вирізняються відповідні риси конкретних практик медіації залежно від політичних, геополітичних, соціокультурних та історичних умов. На другому ж рівні відбувається визначення типових рис іредентизму та уніфіковані практики медіації, які можуть бути

застосовано незалежно від характеру та змісту конфлікту. А на третьому здійснюється аналіз досліджуваного феномену політичного життя та системи міжнародних відносин у контексті їх розвитку як природно-історичного процесу [88, с. 76].

Незважаючи на те, що іредентистські конфлікти за визначенням є, по суті, міждержавними війнами, предметом наукових розвідок у галузі теорії міжнародних відносин, вони виступали нечасто. На думку Т. Амброзіо, який одним з перших здійснив спробу систематизації знань за цією проблематикою, це пояснюється наступними трьома факторами [3, с. 4]. По-перше, більшість робіт про етнічні конфлікти, в основному, зосереджувалися на внутрішній політиці та процесах. За цих умов вони часто розглядаються як проблема всередині країн, а не міждержавних відносин, тобто акцент здійснювався не на впливові «материнської» держави на свою іреденту, а на нездатності багатонаціональної держави забезпечити етнічні права своїх громадян. По-друге, логічно виходячи з першої причини можна відзначити тенденцію збільшення уваги дослідників на вплив етнічних конфліктів на міжнародну систему, тоді як іредентизм майже завжди ігнорується на користь сепаратистських рухів. Тим паче, що до анексії Криму іредентичні рухи виявляли свою достатню неефективність. По-третє, дослідження іредентизму передбачає застосування міждисциплінарного підходу на маргінесі політичних наук та у теорії міжнародних відносин.

Проблема медіації переважно розглядається в предметному полі юридичних наук, але дедалі частіше розкриваються різні аспекти застосування цього інструменту розв'язання конфліктів в різних соціогуманітарних сферах, а також міжнародних відносинах. Щодо останнього варто виокремити праці І. Богінської, яка дає оцінки щодо можливостей використання потенціалу медіації на основі концепції «сірої зони» [73], у т.ч. на прикладі російсько-української війни, а також у контекстах політики миротворчості як виклику сучасній системі безпеки.

Вітчизняними науковцями В. Слюсарем, О. Мосієнком, М. Слюсарем проаналізована історична пам'ять у контексті іредентичних конфліктів з акцентом на її ролі як соціального феномену та особливостях формування історичної політики як чинника на переговорних процесах при застосуванні методу медіації [87].

Вітчизняний дослідник В. Златін у статті «Медіація у світі та Україні: історія, розвиток та сучасні перспективи» проаналізував різноманітні підходи до впровадження медіації у світі, зокрема на основі досвіду країн ЄС, США, окрема увага дослідника звернена на український контекст. Також вченим було розкрито особливості нового українського законодавчого регулювання медіації, які є визначальними для національної моделі медіації [68].

Автори видання «Merrills' International Dispute Settlement» [39] здійснили спробу системного аналізу правових і дипломатичних методів та організацій, які використовуються для вирішення міжнародних суперечок, зокрема вказали механізми та умови їх застосування. Тут вони розглянули дипломатичні (переговори, медіація, розслідування та примирення) та правові методи (арбітраж, судове врегулювання). Окремий розділ присвячений медіації, її функціям та обмеженням щодо застосування.

Казахська дослідниця М. Жомарткизи здійснила ґрунтовний аналіз різних аспектів посередництва в міжнародних конфліктах (роль посередників, методи і стратегії) на основі прикладів успішних і невдалих спроб в історії міжнародних відносин. Науковиця визначила нейтралітет, довіру та дипломатичні навички для ефективної медіації як базові умови ефективності застосування цього методу [67].

Група українських дослідників Д. Лікарчук, І. Костира, О. Коваль, В. Даценко та В. Кривошеїн дослідили принципи реалізації дипломатичної політики та проблеми врегулювання російсько-української війни методом медіації. Зокрема вони проаналізували медіацію як особливу переговорну технологією вирішення політичних конфліктів, чийми ключовими

завданнями є нейтралізація негативних наслідків протистояння, пошук дисонансу між сторонами та вироблення стратегії подальших дій тощо. Також вони зробили висновок, що на станом на другу половину 2022 року політичне посередництво до вирішення проблем можливе лише завдяки військовим невдачам російської сторони та підтримуваних нею українських колабораціоністів [35].

Доктор політичних наук Н. Горло у низці публікацій та дисертаційному дослідженні розкрила сутність та структуру іредентизму, стратегії його учасників на внутрішньополітичному та міжнароднополітичному рівнях [77]. Казахський дослідник Г. Кім простежив іредентизм прикордонного регіону та його вплив на громадянські конфлікти і військові зіткнення за спірні території, зокрема ним було показано, як різні історичні обставини сприяли розвитку іредентистських поглядів лідерів та еліти іреденти. Саме вони, на думку науковця, здатні призводити до конфліктів, і вони є значимими у поясненні відносин між прикордонними країнами з територіальними претензіями, що ґрунтуються на етнічному походженні населення [33].

Також аналізуються соціально-філософські та культурологічні аспекти іредентичних конфліктів в арабському світі вітчизняним філософом К. ель Гуессабом, зокрема у монографії «Феномен арабського світу» ним з'ясовано сутність, атрибути та модуси арабського світу, соціокультурні детермінанти його становлення, принципи взаємовідносин сучасних країн [78].

Економічні аспекти медіації у контексті міжнародних відносин розкрила К. М. Садборо, яка описала навчання та методи, які використовують медіатори, щоб допомогти сторонам домовитися про умови врегулювання. Також нею було розкрито ситуації, за яких сторони також можуть вдаватися до змішаних стилів медіації, що включають поєднання медіації та арбітражу, що може бути корисним, коли обставини ще не

дозріли для медіації або коли різні аспекти спору вимагають різних механізмів вирішення спору [52].

Канадські вчені С. Сайдеман та Р. Айрес одними з перших здійснили у предметному полі теорії міжнародних відносин кількісний аналіз іредентичних процесів у контексті наукової проблеми, що змушує групу прагнути єднання зі своєю батьківщиною. Вони визначили умови розвитку іредентистських бажань, серед яких домінування або сепаратистська поведінка родичів групи. Значимим для дослідження іредентизму визначення, що концентрація груп, сепаратистські родичі, регіональний конфлікт і ступінь конфлікту з державою роблять більш вірогідними сепаратистські бажання [46].

Вивчення ролі та місця історичної пам'яті у контексті іредентичних конфліктів та її впливу на процеси медіації дозволяє звернути увагу в наших дослідницьких пошуках на системний аналіз цього феномену, здійсненого вітчизняною дослідницею Л. Нагорною, яка у монографії «Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії» з'ясувала особливості еволюції теорій і формування простору пам'яті на основі аналізу наукових підходів до тлумачення й розуміння колективної пам'яті, опису світового досвіду реалізації політики пам'яті, розкриттю ролі й місця історичної пам'яті у процесі самоідентифікації [81].

У політологічній площині у контексті актуальних безпекових (внутрішньо політичних та геополітичних) проблем здійснено аналітичну доповідь фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень за загальною редакцією В. М. Яблонського. У доповіді акцентовано на російському іредентизмі як значного конфліктогену (довідь опублікована у 2019 році) та ролі освіти, науки й культури у процесі формування історичної пам'яті українського суспільства, яка у стає соціально значимим інструментом подолання деструктивного впливу агресора [92]. Категоріальні та концептуальні характеристики «історична пам'ять» визначено О. Стасевською, яка розглядала цей феномен як джерело

самоусвідомлення особи та інструменту її ідентифікації в культурному просторі. Науковицею розкрито структурні та функціональні особливості історичної пам'яті, а також експлікації його аксіологічних характеристик [90].

Вагомим є наукові розвідки, в яких здійснюється порівняння практики подолання наслідків «травмуючих подій / історичних періодів» різними країнами. Для країн Східної Європи це стосується передусім декомунізації. Ґрунтовний аналіз антикомуністичного законодавства та відповідних політичних практик здійснено В. Вороновою [75]. Проблема медіації переважно розглядається в предметному полі юридичних наук, але дедалі частіше розкриваються різні аспекти застосування цього інструменту розв'язання конфліктів в різних соціогуманітарних сферах, а також міжнародних відносинах. Щодо останнього варто відзначити праці І. Богінської, яка дає оцінки стосовно можливостей використання потенціалу медіації на основі концепції «сірої зони» [73], у т.ч. на прикладі російсько-української війни, а також у контекстах політики миротворчості як виклику сучасній системі безпеки. Прикметно, що низка праць науковиці присвячена проблемам політики історичної пам'яті як стратегії у міжнародних конфліктах [72:71].

Актуальними для аналізу процесів переговорів у російсько-українській війні (2014 – донині) є дослідження практик медіацій в них. Так, Т. Маляренко та С. Вольфф розкрили зміст і характер посередницьких зусиль, починаючи з 2014 року [37], Д. Лікарчук, І. Костиря, В. Даценко, В. Кривошеїн – принципи застосування та проблеми вирішення політичної медіації в російсько-українській війні [35], Н. Волкова – причини нежиттєздатності Мінських угод та труднощів їх легітимізації [64].

Висновки до першого розділу

Іредентичні конфлікти характеризуються складними міжетнічними та міждержавними протиріччями, які часто призводять до військових дій. Їхня унікальність полягає в комбінації етнонаціональних претензій та міжнародного впливу, що потребує особливих методів врегулювання. У розділі встановлено, що основою таких конфліктів є історичні наративи, культурні ідентичності та політичні амбіції. Медіація, як метод мирного врегулювання, дає можливість не лише уникати військового зіткнення, але й формувати довготривалі моделі співіснування. Сформовано засади для диференціації іредентизму від сепаратизму і сецесії, що сприяє точнішій ідентифікації конфлікту та підбору відповідних медіативних стратегій.

Методологічно було підтверджено важливість міждисциплінарного підходу, включаючи герменевтику, феноменологію та прогностичні методи, для аналізу таких конфліктів. Окремо наголошено на значенні історичних і культурних факторів для розуміння специфіки кожного конфлікту.

РОЗДІЛ 2. ПОТЕНЦІАЛ МЕДІАЦІЇ ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРЕДЕНТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Медіація у міжнародних відносинах: специфіка застосування.

Поняття «медіація» в юридичних науках означає добровільний необов'язковий, конфіденційний процес вирішення спору, під час якого нейтральна та незалежна особа чи особи допомагає (-ють) сторонам сприяти спілкуванню між сторонами, щоб допомогти їм вирішити їхні труднощі та досягти угоди. Крім того, близьке до нього поняття «медіатор» позначає особу, призначену судом або будь-яким іншим органом влади та / або спільно призначену усіма сторонами спору, з метою допомогти їм досягти взаємоприйнятної згоди для вирішення спору [21]. Тобто медіація розуміється як процес вирішення конфлікту, під час якого незалежна третя сторона (медіатор), сприяє сторонам конфлікту досягти взаємоприйнятної угоди. Основне завдання медіатора реалізується через налагодження спілкування та діалогу між сторонами конфлікту та подальший супровід переговорних процесів з метою прийняття компромісного рішення або рішення, які відповідають їхнім інтересам.

Досліджуючи досвід США та європейських країн, вітчизняний науковець В. Златін зазначає, що процес медіації користується попитом у суспільстві завдяки можливості підтримувати дружні відносини, економити гроші та час, залишатися конфіденційними. Також він робить висновок, що розуміння принципу дії процедури медіації та її цілей у широкому сенсі не лише відкриває перспективу мирного вирішення суперечок, а й навчає людей навичкам управління конфліктами, спрямованих на взаємодію між сторонами спору в майбутньому [68, с. 286].

Медіація широко використовується у вирішенні міжнародних конфліктів, де залученими сторонами є як держави, так і міжнародні організації, етнічні чи релігійні групи. Узвичаєне уявлення про медіацію як

про процес, який переважно проводять представники держави, за останні півстоліття неабияк було розширено через регулярну появу нових міжнародних акторів, які бажають і здатні впливати на конфлікти як з метою підтримки безпеки в регіоні, так і для забезпечення реалізації власних національних інтересів. Медіаційна діяльність все частіше здійснюється міжнародними та регіональними органами, неурядовими організаціями, місцевими акторами та видатними особами. Залежно від їхніх відносних можливостей і бажання брати участь, ці учасники можуть входити в процес на різних етапах і виконувати різні ролі, що матиме вплив на загальний результат [65, с. 38]. Посередницька діяльність, яка здійснюється декількома третіми сторонами, зазвичай називається багатосторонньою медіацією.

У практиці міжнародних відносин часто фіксуються ситуації, за яких сторони міжнародного спору не можуть вирішити його шляхом переговорів. За цих умов традиційним є залучення третьої сторони, як можливого засобу виходу з глухого кута та вироблення прийняттого для обох сторін рішення. Таке втручання може приймати різні форми: заохочення самою третьою стороною країн, що сперечаються, відновити переговори; виступати каналом комунікації в ситуації неможливості здійснення прямих дипломатичних контактів. Участь може й бути більш активною за умов уповноваження третьої сторони розслідувати суперечку та надати сторонам набору формальних пропозицій щодо її вирішення [39, с. 66]. Окремою альтернативою залучення третіх сторін є медіація, яка стає дедалі широко використовуваним інструментом вирішення конфліктів, які можуть загрожувати регіональному миру та стабільності та створювати напругу між державами. Медіація як особливий різновид залучення третіх сторін у цих випадках допомагає запобігти ескалації насильства, зменшує напругу та сприяє мирному вирішенню. Вона спрямована на сприяння сторонам досягти взаємоприйнятних результатів і зберегти мирні відносини. Її ефективність полягає в можливостях заощадити значні ресурси (людські та

матеріальні), які можна спрямувати на інші сфери розвитку. Медіація спрямована не на тимчасове припинення вогню чи певних односторонніх рішень, а на прийняття стійких мирних угоди, які враховують інтереси всіх зацікавлених сторін, з одного боку, та здатність йти на певні поступки, з іншого.

Також, виходячи з базової мети медіації – допомогти сторонам досягти справедливого вирішення конфлікту у позасудовому режимі – існують можливості уникнути застосування сили кожною з них. І, як наголошує Дж. Камп, медіація у міжнародних конфліктах є ефективним інструментом у вирішенні складних конфліктів, таких як міжнародні збройні конфлікти, прикордонні конфлікти тощо [8, с. 136].

За визначенням словника «Britannica», медіація в міжнародних відносинах тлумачиться як практика, за якої під час конфлікту використовуються послуги третьої сторони для зменшення розбіжностей або пошуку рішення за умови, що медіатор зазвичай бере на себе більше, ніж за інших методів, ініціативи, пропонуючи конкретні умови врегулювання [38]. Тобто медіатор діє як нейтральний фасилітатор (звісно, допускається висловлення експертної думки чи проголошення певної інформації), чиє основне призначення дотримання умов для діалогу сторін-суперників та сприяння їх взаєморозуміння. Медіатор не стає на чийсь бік і не нав'язує власне рішення, а допомагає сторонам знайти взаємоприйнятну угоду, враховуючи їхні інтереси та потреби та забезпечуючи стійкість отриманого рішення. А сам процес медіації передбачає досягнення угоди, яка прийнятна для обох сторін конфлікту.

Вирішення сучасних конфліктів у системі міжнародних відносин містить деякі для усіх характерні процеси: по-перше, визнання сторонами конфлікту (або суто посередником) наявності політичного розбрату, конфлікту чи війни; по-друге, взаємна домовленість щодо врегулювання ситуації та пошук ефективних шляхів для цього; по-третє, з'ясування причин війни та визначення можливого посередника; по-четверте,

можливість втручання третіх сторін (зокрема, міжнародних організацій, таких як ЄС, ОБСЄ, ООН тощо) [35, с. 290].

Початок діалогу між сторонами, що конфліктують, завжди ускладнений, особливо у контексті висловлювання претензій один до одного. Сам акт висловлювання містить у собі значний конфліктоген, оскільки може містити у собі емоційне та раціональне несприйняття позиції опонента. У такій ситуації функція медіатора вислухати позиції обох сторін, точніше запитати у кожної сторони її початкові думки та запитання щодо рішень, які виникають у їхній конфліктній справі. Але базова цінність реалізації цієї функції полягає в тому, щоб дати можливість сторонам висловитися. Американські вчені Майкл Ломакс та Білл Едді стверджують, що уже сам акт висловлення здатен ослабити медіацію через можливість дозволити сторонам бути стурбованими минулим; розпалювати сильні негативні емоції, викликаних кривавими результатами протистоянь чи історичного минулого; зіткнення однієї із сторін її минулими вчинками, які уже викликали осуд, що часто призводить до того, що одна сторона взагалі відходить від посередництва; змусити сторони топтатися на місці, а не прагнути досягти кінця результатів переговорів; уникати вирішення проблеми [19].

Казахська дослідниця Марія Жомарткизи однією з переваг медіації у вирішенні міжнаціональних конфліктів визначає її гнучкість і здатність адаптуватися до різних контекстів [67, с. 171]. Тобто медіатори можуть використовувати різні методи: сприяння діалогу (мотивація до діалогу), застосування правових норм, створення платформ для обговорення (для зменшення напруги між сторонами).

Британські вчені Дж. Меріллс та Е. де Брабандере, визначають наступні сильні сторони методу медіації при вирішенні міжнародних спорів: гнучкість, конфіденційність, ефективність, збереження відносин, розширення повноважень сторони [39]. Щодо першого, то медіація дозволяє сторонам адаптувати процес до своїх конкретних потреб, роблячи

його адаптованим до різних ситуацій та суперечок. Це може призвести до більш задовільних результатів для всіх залучених сторін. Конфіденційність як сильна сторона виходить з того, що медіація, як правило, є приватним процесом, який заохочує відкрите спілкування та чесність між сторонами. Така характеристика дозволяє допомогти зберегти стосунки та захистити закриту інформацію. Інша характеристика – ефективність – вказує, що порівняно з судовими спорами чи арбітражем, медіація часто дешевша. Скорочення часу та необхідних ресурсів може зробити його більш привабливим варіантом для сторін спору. Збереження відносин у такому способі розв’язання конфліктів дозволяє зосередитися при переговорах на співпраці та розумінні, що може допомогти підтримувати або навіть покращити стосунки між сторонами. А розширення повноважень сторони акцентує на тому, що медіація надає сторонам можливість взяти під контроль процес вирішення, дозволяючи їм активно брати участь у розробці рішень, а не приймати рішення, накладені на них суддею чи арбітром [39]. Проте, медіація має свої обмеження і не завжди може призвести до повного та задовільного вирішення конфлікту. Це пов’язане і з компетентністю медіаторів, і з відповідністю характеристик медіації.

Щодо ролі медіатора, особливо в міжнародних відносинах, то важлива реалізація принципу об’єктивності та нейтралітету. Загалом, концепція нейтралітету медіатора традиційно тлумачилася як вимога певної відстороненості або незацікавленості з боку медіатора, але, з іншого боку, вона поєднується з практичною роллю посередника та складною динамікою процесу, яка певною мірою нівелює цей принцип. Особливо, якщо мова йде про систему міжнародних відносин, в яких у глобальній політиці усі країни взаємопов’язані й у 2024 році стає реалістичним сценарій війни Кореїської народно-демократичної республіки з Україною на лінії зіткнення, яка проходить по росії. Або відстоювання інтересів Європейського союзу на території Південно-Західної Африки. Актуалізується питання: яка різниця між нейтралітетом і неупередженістю як умови успіху при вирішенні

конфлікту? Неупередженість акцентує увагу на такій властивості, як непристрасність, об'єктивність і справедливість. Реалізація цього принципу, у свою чергу, передбачає принаймні два способи підходу до цього питання. По-перше, зазначають Джонатан Кроу та Рейчел Філд, що медіатора можна назвати неупередженим, об'єктивним і справедливим, лише якщо він утримується від того, щоб по-різному ставитися до сторін одна до одної (цей підхід має в основі традиційне уявлення про нейтральність посередника); а по-друге, він реалізується, якщо медіатор утримується від різного ставлення до сторін, якщо це не є доцільним з етичної точки зору [13, с. 276]. У цьому контексті неупередженість є більш точним, ніж нейтралітет, для роз'яснення ролі медіатора. Утім, слабкістю такого підходу є те, що він не дає медіатору чіткі визначення того, як діяти, якщо він не доповнений поясненням того, коли доцільно (чи справедливо) ставитися до сторін по-різному. Загалом, аналітики медіації стверджують, що нейтралітет є проблематичним і що ефективність неупередженості є умовною, оскільки за одних обставин неупередженість призводить до ефективності, але при цьому вона може виявляти свою повну недієвість за інших. А тому, зауважують дослідники Оле Ельгстрьом, Джейкоб Беркович і Карл Скау, «часто найкраще, на що можна сподіватися, – це третя сторона, яка не є упередженою в тому сенсі, що вона готова пожертвувати інтересами однієї зі сторін на користь інтересів іншої» [20, с. 14].

Важливою характеристикою, як зазначається в «Керівництві з ефективної медіації», розробленої Організацією об'єднаних націй, для здійснення посередницької діяльності, якою повинні володіти медіатори, це підготовленість [62]. Вона, по-перше, поєднує індивідуальні знання та навички медіатора зі згуртованою командою спеціалістів, а також необхідну політичну, фінансову та адміністративну підтримку з боку суб'єкта-медіатора. А по-друге, окреслює розробку гнучких стратегій для різних етапів на основі комплексного аналізу конфлікту та картографування зацікавлених сторін, включаючи вивчення попередніх ініціатив

посередництва. Як результат, підготовленість дозволяє медіатору керувати процесом медіації та контролювати її, допомагати їм у досягненні домовленостей та заохочувати підтримку між акторами для його досягнення [62]. Також варто враховувати, що у процесі переговорів медіатори отримують повноваження, що випливають з того факту, що вони є експертами з вирішення спорів у кімнаті медіації, тому актуалізується необхідність мати позитивну професійну репутацію чи престиж. Це підкріплюється такими структурними механізмами, як обов'язкова медіація та здатність деяких медіаторів оцінювати поведінку сторін у процесі. Медіатори використовують отриману у процесі переговорів владу різними способами залежно від контексту, стилю та часу. Досвідчені медіатори володіють навичками та техніками для роботи з аспектами розбіжностей у владі сторін як до, так і під час медіації, що, у свою чергу, сприяє процесуальній справедливості процесу та реальній справедливості результатів.

Разом з тим, варто відзначити, що належне використання повноважень медіатора вимагає високого рівня професійної майстерності та розуміння психології практики медіації. Як правило призначення медіатора виходить із політичної доцільності, системи взаємодій у міжнародній політиці у конкретний історичний момент, політичні досягнення потенційного медіатора у політичному житті. Психологічний аспект може ігноруватися. Важливо, що медіатори у процесі переговорів можуть досягти референтної влади, будуючи зв'язки та взаєморозуміння з учасниками, використовуючи емпатію, визнання та свою харизму. Також вони мають інформаційні повноваження в результаті свого досвіду у вирішенні спорів і медіації, а тому й отримують, відповідно, позиційну владу від свого авторитету в якості посередника через наполегливість у роботі або власну репутацію [7, с. 39].

Важливою роллю медіації в міжнародних конфліктах є її здатність надавати сторонам можливість приймати власні рішення та контролювати

його реалізацію. Посередник може надавати інформацію та експертну думку, але остаточне рішення приймається самими сторонами.

Аналізуючи можливості застосування медіації в міжнародних відносинах М. Жомарткизи виокремлює наступні базові принципи її реалізації: нейтральність і неупередженість (це виражається у забезпеченні довіри та поваги всіх сторін); добровільність (сторони повинні мати право припинити процес медіації в будь-який час); конфіденційність (у т.ч. захист інформації, якою обмінюються сторони; гнучкість (відповідати унікальним потребам та інтересам сторін конфлікту); чесність і справедливість (обидві сторони мають рівні можливості виражати свої інтереси та переконатися, що рішення, прийняте в результаті медіації, буде задовільним для них); повага до культурних і релігійних відмінностей [67, с. 171]. Добровільність вимагає, по-перше, згоди усіх сторін конфлікту, визначаючи ефективність ведення переговорів, а по-друге, прийнятність медіатора та суб'єкта медіації. Відсутність згоди нівелює зміст та добросовісний характер переговорів. Позиція щодо того, чи погоджуються сторони на посередництво, може бути сформована інтересом досягнення політичних цілей військовими засобами, політичними, ідеологічними чи психологічними міркуваннями чи діями зовнішніх гравців [62]. До медіації взагалі може бути вороже ставлення, оскільки, елементарно, сторони конфлікту не розуміють сутності та механізму медіації, або за відсутності довіри до відповідних міжнародних інституцій, чия діяльність спрямована на досягнення миру, можуть сприймати її взагалі як загрозу суверенітету або зовнішнє втручання. Також і наявність такої згоди на медіацію ще не означає готовність однієї із сторін вступити у цей переговорний процес. Це крайні позиції, водночас існує можливість поступового входження в медіацію, тоді згода надається поступово: спершу на обговорення конкретних питань, а згодом і взагалі включення у комплексну процедуру медіації. При чому відмова від згоди також має місце в цих процесах і сторона здатна її відкликати на будь-якому етапі.

Ускладненням для медіації під час іредентичних конфліктів є загострене сприйняття культурних, а інколи й релігійних, відмінностей, яка реалізується через апеляцію до історичної пам'яті. Остання враховується у просторі діяхронічної комунікації суспільства як темпорально віддалений інтергенераційний зв'язок та синхронної комунікації як відносини на горизонтальному рівні, що ґрунтуються на стратегії спільності проєкцій майбутнього.

Міжнародні організації, такі як Організація об'єднаних націй (ООН), Ліга Арабських Держав (ЛАД), Організація Американських Держав (ОАД), Організація Африканської Єдності (ОАЄ), Азіатсько-Тихоокеанська Рада (АЗПАК), активно беруть участь у розробці політики та стратегій медіацій для вирішення міжнародних конфліктів. Що стосується першої, то вона приділяє особливу увагу посередництву та вирішенню конфліктів, про що свідчать численні резолюції, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН і Радою Безпеки ООН. Також однією з ключових стратегій ООН є вдосконалення навичок медіаторів і процесу медіації. Потенціал медіації за посередництва ООН полягає в її прагненні залучити медіаторів з різних регіонів і культур, щоб забезпечити ефективніше вирішення конфліктів, для чого сформовано відповідні інституції.

Таким кроком стало створення в 1992 році Департаменту з політичних справ (DPA), який в 2019 році об'єднав зусилля з підрозділом підтримки миробудівництва (PBSO), щоб створити новий департамент – Департамент з політичних справ і миротворчих справ (DPPA). Він є основною структурою підтримки цих зусиль, забезпечуючи аналіз конфліктів, планування та підтримку в роботі посланників миру та контролюючи понад десяток польових політичних місій, які служать ключовими платформами для превентивних дипломатичних заходів. У структурі Департаменту з політичних справ і миротворчих справ є Відділ підтримки медіації, який надає консультативну, фінансову та матеріально-технічну підтримку мирним процесам; працює над посиленням медіаційної спроможності

регіональних та субрегіональних організацій; і слугує сховищем знань про медіацію, політики та вказівок, отриманих уроків і передового досвіду [43].

Діяльність міжнародних організацій засновується на тому, що, враховуючи велику кількість мирних транскордонних етнічних груп, вплив іредентичних груп оцінюється як деструктивна. Їх очільники утверджують ідею, що «материнська» держава повинна утримуватися від іредентистських авантур через високу ціну міжнародних зіткнень, внутрішній опір, наприклад, з боку інших етнічних груп, що утворюють, або різні політичні пріоритети [45].

Крім цього функціонують і некомерційні організації, чия діяльність спрямована на забезпечення медіації в міжнародних відносинах, передусім такою організацією є Міжнародний інститут медіації. Це некомерційна благодійна організація, зареєстрована в Гаазі, яку практично та фінансово підтримують корпоративні користувачі та група, що складається з основних міжнародних постачальників послуг ADR. Організація через цільові групи співпрацює над створенням стандартів медіації в усьому світі. Потім незалежний комітет з оцінки Міжнародного інституту медіації визначає «Програми кваліфікаційної оцінки», які, у свою чергу, сертифікують медіаторів і прихильників медіації відповідно до встановлених стандартів, покращуючи практику медіації та, таким чином, покращуючи консенсус і доступ до правосуддя [63]. Водночас, медіація в міжнародному конфлікті може бути складним через політичну складність і непоступливість сторін. Інші держави також можуть бути долучені у процеси посередництва в міжнародних конфліктах. Вони можуть підтримувати, наприклад, фінансуючи медіаторів або створюючи центри медіації.

Загалом, переважна кількість міжнародних конфліктів вирішується саме міжнародними та регіональними організаціями. Наразі немає актуальних даних, утім цікавою є тенденція, висвітлена низкою науковців, які представляють дослідницькі товариства Швеції, Нової Зеландії та Гватемали. За перші п'ятдесят років функціонування Організації

об'єднаних націй виявлено 3737 різних методів управління конфліктами (переговори, арбітраж, посередництво тощо), з них понад 2100 із цих заходів включали медіацію. При цьому ООН та інші регіональні організації взяли участь у майже 1300 з цих заходів, тобто вони вочевидь перевершають посередницькі спроби держав або окремих осіб [20, с. 17]. Також вони доходять висновку, що регіональні організації є більш успішними посередниками, ніж Організація об'єднаних націй, хоча зазначимо на ймовірну похибку, пов'язану із відсутності кореляції за природою конфлікту. За даними, проілюстрованими дослідниками, є очевидним, що медіація регіональних організацій досягло повного врегулювання у 8,2 % конфліктів, до вирішення яких вони залучені, у порівнянні з лише 3,1 % результативності Організації об'єднаних націй. Така ж тенденція і щодо часткових успіхів, де успішність регіональних оцінюється в 42,1 % проти 32,1 % Організації об'єднаних націй [20, с. 16].

Значна ж кількість конфліктів потребує залучення у якості медіаторів одночасно і міжнародні організації, і регіональні. Зокрема, ініціативи медіації щодо конфлікту в Сирії, в який залучена чимала кількість акторів. Певною мірою, тактичним успіхом було підписання 30 червня 2012 року Женевського комюніке («Женевська конференція I щодо Сирії»), ініційоване представниками міжнародної коаліції «групи дій». Воно містило план політичного врегулювання конфлікту в Сирії, включаючи створення перехідного уряду та проведення вільних і чесних виборів, а посередниками в цьому процесі виступили представники ООН і Ліги арабських держав [67, с. 172], також долучились до посередництва Європейський Союз та Організація ісламського співробітництва. Утім, як показав подальший перебіг конфлікту, після невдачі переговорів Женева II, було здійснено різні спроби переговорів, які не отримали відповідної підтримки. Це пояснюється нелінійністю низки конфліктів (іредентичного, геополітичного, релігійно-конфесійного), які локалізувалися на конкретній території, а тому й вирішення також має нелінійний характер прийняття. Успіхом же медіації у

цьому конфлікті можна назвати припинення вогню. Воно дозволило міжнародним та регіональним гуманітарним організаціям здійснити доставку гуманітарної допомоги та організувати евакуацію цивільного населення.

Змістовним прикладом залучення до медіації як міжнародних організацій, так і окремих держав є підписання 29 грудня 1996 року мирної угоди між партизанами та урядом Гватемали. Окрім Організації об'єднаних націй до переговорів долучилися держави «групи друзів» для мирного процесу в Гватемалі, яка складалася з урядів Колумбії, Мексики, Норвегії, Іспанії, Сполучених Штатів Америки та Венесуели.

Успішність застосування механізмів медіації безпосередньо залежить від природи міжнародного конфлікту. Якщо конфлікт включає глибокі політичні розбіжності або релігійні відмінності, то медіація може бути менш ефективною, ніж економічні. У цих випадках, зазначає М. Жомарткизи, може знадобитися додаткова робота для встановлення діалогу між сторонами та зміцнення довіри [67, с. 175]. Ефективність же цього методу переговорів взагалі може бути мінімальною, а то й відсутньою, за умов, коли одна зі сторін не зацікавлена в пошуку компромісу (імітує переговорний процес чи ухиляється від нього) або коли конфлікт включає такі форми насилля та порушення прав людини, які потребують надання цим діям правових оцінок. медіація може не привести до бажаного результату. Відмова від медіації, як правило, пояснюється більшою ефективністю застосувати інші методи розв'язання конфлікту: капітуляція, залучення третьої сторони не як посередника, а зацікавленої сторони, зміна політичних еліт в опонуючій державі і т. д. Причиною відмови можуть бути нерівність сторін, невідповідність культурних відмінностей, непослідовність політичних рішень, відсутність підтримки з боку міжнародної спільноти. Відповідно, якщо одна сторона конфлікту має більше ресурсів для ведення конфлікту та політичний вплив на міжнародній арені, це може створити нерівність у посередництві. Також і відмінності в культурі та звичаях

можуть, по-перше, призвести до труднощів у розумінні та оцінці ситуації усіма сторонами конфлікту, а по-друге, сам медіатор також може ускладнити процес медіації через нерозуміння культурної поведінки сторін. Внутрішні політичні процеси також позначаються медіацією, оскільки офіційні заяви політиків враховують порядок денний політичного життя і відповідність політичним інтересам сторін. Відсутність достатньої підтримки з боку міжнародної спільноти втрачає ефективність переговорів, адже відсутній по суті гарант дотримання умов угоди, що здатне призвести до порушення угод і відновлення. Основні геополітичні гравці, зокрема Китайська народна республіка із сателітом росією, Сполучені штати Америки, можуть використовувати медіацію в якості інструменту зовнішньої політики, що може призвести до небажаних наслідків для інших сторін конфлікту.

2.2. Виклики іредетичних конфліктів для медіації

Під час медіації важливо враховувати вплив історичної пам'яті та намагатися нейтралізувати негативні історичні наративи, які підсилюють напругу між сторонами. Ефективна медіація вимагає не лише юридичних і дипломатичних підходів, а й розуміння глибинних культурних та історичних аспектів конфлікту. Історична пам'ять, за О. Стасевською, є загальноприйнятими уявленнями про минуле країни та народу, їх розвиток, які обговорюються та транслуються у публічному просторі, сприяючи формуванню соціокультурних ідентичностей. Ці уявлення допомагають усвідомленню спільних проблем та цілей, об'єднують та мобілізують представників різних поколінь для їх досягнення [90, с. 125].

Вітчизняні фахівці трактують сутність політики пам'яті як один із видів державної діяльності в публічній сфері, спрямований на формування осмисленого погляду суспільства на взаємозв'язок минулого, сьогодення та

майбутнього, збалансоване співвідношення традицій та інновацій, а також розуміння важливості збереження культурної спадщини [92, с. 117]. Тому історична пам'ять, у межах державної політики пам'яті, є функцією влади, яка визначає, як минуле має сприйматися суспільством. Політика пам'яті завжди спрямована на створення бажаного синтезу між сьогоденням та минулим. З цього погляду доцільно говорити про державну політику пам'яті як про систему цілей та заходів, які здійснюються суб'єктом цієї політики для створення умов, за яких громадяни могли б побачити свою ідентичність у зв'язку з національною державою та/або відповідним наддержавним утворенням. Вищесказане підтверджує, що держава відіграє активну роль у формуванні національної ідентичності, що демонструє продовження національних державних традицій та соціокультурної самобутності, що в свою чергу остаточно легітимує існування держави-нації [92, с. 20-21].

Історична політика є суттєвим фактором, який визначає характер перебігу переговорних процесів під час конфліктів, а також врегулювання постконфліктних станів. Як відзначає вітчизняна дослідниця І. Богінська, «політика пам'яті на етапі постконфліктної стабілізації та примирення окреслює у міжнародному масштабі зовсім іншу ситуацію порівняно з локальними спільнотами» [71, с. 16]. Дедалі частіше виступає інструментом розв'язання військових міжнаціональних та міждержавних конфліктів метод медіації. Він передбачає залучення третіх нейтральних сторін у переговорний процес. За визначенням словника «Britannica», медіація в міжнародних відносинах тлумачиться як практика, за якої під час конфлікту використовуються послуги третьої сторони для зменшення розбіжностей або пошуку рішення за умови, що медіатор зазвичай бере на себе більше, ніж за інших методів, ініціативи, пропонуючи конкретні умови врегулювання [85]. У наших попередніх дослідженнях ми розглядали війну як форму насилля у процесі соціальних трансформацій [49:88]. Військові ж конфлікти, які виникають в результаті реалізації іредентизму як політики акторів (держави, партії чи громадсько-політичного руху) з метою за

інтеграцію етнічних груп в один етнос в рамках єдиної держави, є надзвичайно ускладненими, оскільки основна апеляція відбувається до історії становлення етносу.

Труднощі роботи медіатора полягають у тому, що історична пам'ять есплікується одночасно у простір діяхронної комунікації суспільства як віддалений у часі зв'язок поколінь і – синхронної комунікації як взаємовідносини у реальному часі, що засновуються на стратегії спільної долі заради майбутнього. Історична пам'ять, за визначенням О. Стасевської, розуміється як загальноприйняті уявлення про минуле країни, нації, їхній розвиток, які транслуються, обговорюються в публічному просторі формуючи соціально-культурні ідентичності, сприяючи усвідомленню спільних проблем, цілей, консолідуючи і мобілізуючи представників різних поколінь на їх досягнення [90, с. 125]. Тобто така комунікація апелює до надіндивідуальної пам'яті й містить як раціональні складові у вигляді історичних знань, так й ірраціональні (міфи, легенди, символи і т. д.). Конфлікти ж на основі іредентизму визначають передусім явище «спільної історії», тобто тривалі у часі процеси етно-національної взаємодії, які викристалізуються у різних формах колективного несвідомого. Саме ці чинники суттєво впливають на процеси врегулювання конфліктів. Зокрема поєднання раціональних та ірраціональних складових з домінантою останніх спостерігається у формуванні образів ворога. З одного боку, вони є наслідком агресії однієї держави чи народу відносно іншого, а з іншого – результатом внутрішньої політики як відображення конкретного етапу становлення етносу. Яскравим прикладом є пошук зовнішніх ворогів як підґрунтя національної консолідації у фашистських режимах (це описано у праці У. Еко «Урфашизм» [18]), у періоди міметичних криз (Р. Жирар «Цап відбувало» [24]). За цих умов базовою позицією для конфлікту є ірраціональна віра в необхідність «повернення історичних земель», «встановлення історичної справедливості», а політиці сучасної росії додається ще ідея заперечення існування української нації й об'єднання її з

російським («руським») етносом. У цьому контексті погодимося з Ю. Теміровим, що для теперішньої російської влади політика пам'яті є не стільки інструментом формування національної ідентичності, скільки інструментом консолідації соціальної бази всередині країни, а також реалізації стратегічної мети зовнішньої політики – відновлення статусу світової держави, що за умов слабкості громадянського суспільства, індивідуалістичних цінностей полегшує для влади формування необхідних складових колективної пам'яті росіян, але водночас робить ефект відносно нетривалим [91, с. 265]. Історична подія стає лише інструментом політики, яка, у свою чергу, як слушно наголошує І. Богінська, «неминуче зазнає трансформації, з часом перетворюється на міфологізований конструкт, що існує в рамках певного наративу» [72, с. 104]. А відтак, основні переговорні позиції однієї із сторін за таких умов можуть стати безапеляційне відстоювання міфологемних тверджень. Безперспективною є робота медіатора, який вивчатиме ірраціональні доводи, намагаючись надати їм логічно-раціонального пояснення для визначення ймовірних позицій консенсусу. Унеможлиблює роботу медіатора реалізація імперської чи неоімперської політики одного із суб'єктів конфлікту, яка, як правило, ґрунтується на міфічних поясненнях історичних та політичних процесів.

Другою складовою, яка суттєво ускладнює роботу медіатора, є травматичний слід у колективній пам'яті суспільства. Такі історичні події як війни, геноциди та терор знаходять відображення в історичній пам'яті у суспільних та колективних уявленнях. Вони мають інтергенеративний характер, тобто передаються з покоління до покоління, впливаючи не лише на відповідне ціннісне сприйняття історичних подій, постатей, формування збірних уявлень про сусідній етнос, але й визначає поведінку нащадків загалом. Йдеться про утвердження ментальних рис, в яких відображені також і культурні коди подолання травмогенів.

Враховуючи зазначені складові задачею медіатора є визначення «контрактної зони», тобто з'ясування, чи опоненти досягли кінцевої межі,

чи просто блефують, щоб її уникнути; надання сторонам вказівки щодо монокультурних стандартів і норм, які кожна із сторін суб'єктивно вважає, можливим для застосування у переговорах [36]. Тобто відбувається своєрідна раціоналізація історичної пам'яті кожної сторони. А також реалізовується програма створення комунікативної платформи для сторін. В епоху постправди у комунікації утверджується домінування проголошення конкретних тверджень, які стигматизуються як «правда» замість пошуку істини, що, у свою чергу, унеможливлює діалог [50, с. 29]. Задача ж медійника – здійснити міжкультурне посередництво, тобто комунікативне узгодження культурних цінностей і поведінки, яке показує спосіб, у який культурні передумови адаптуються до конкретних умов спілкування, а переплетені особисті культурні траєкторії виробляються як малі культури [6, с. 320]. Медіатор спонукає кожну із сторін визнати культурне розмаїття, зменшити етноцентричне спілкування, для чого базовим для переговорів мають стати визнання кожної сторони як рівноправного суб'єкта, заперечення можливостей маніпуляції історичними фактами (в т.ч. і вигаданими) в якості аргументів. Ризиком залишається використання історичних Образів «провини» і «невинності», апеляція до яких під час переговорів із проєкцією на постконфліктне існування держав дозволяє отримати стратегічну перевагу однією із сторін. У цій ситуації держави або визнають свою провину і моральну відповідальність за скоєні злочини (тому вони намагаються залагодити свою провину, посилаючи жести розкаяння, сорому та вибачення), або вирішують не визнавати моральну відповідальність і зображують себе «невинними жертвами» (тому вони уникають зазначених сигналів, прагнуть отримати визнання та компенсації за власні страждання) [72, с. 16]. За умов фактів прямого насилля по відношенню до цивільного населення, порушення «законів війни» медіація суттєво ускладнюється й потребує апеляції до необхідності розслідування усіх фактів злочину, що дозволить питання історичної пам'яті перевести із

площини соціального міфотворення до об'єктивно-раціональної оцінки статусів «провини» та «вини».

Основним завданням медіатора постає раціоналізація історичної пам'яті кожною зі сторін, які конфліктують. А це, у свою чергу, передбачає визначення «договірної зони» (з'ясування, чи опоненти досягли кінцевої межі, чи просто блефують, щоб її уникнути; надання сторонам вказівки щодо монокультурних стандартів і норм, які кожна з сторін суб'єктивно вважає, можливим для застосування у переговорах), а зрештою застосування інструментів діалогу через визнання культурного розмаїття один одного та зменшення принципу етноцентризму в спілкуванні під час переговорів (це виражається у визнанні кожної сторони рівноправним суб'єктом, відмові від можливості маніпулювання історичними фактами (в тому числі вигаданими) як аргументами) [87, с. 62]. Іредентичні рухи апелюють до патріотичного запалу, який виникає й розкривається в боротьбі за незалежність, оживляючи спогади про боротьбу та виправдовуючи жертви, яких вимагає ця боротьба. Погоджуємося з Н. Горло, яка зазначає у контексті опису інструменталістського підходу до міжетнічних конфліктів, що з цих позицій етнічність не є причиною конфліктів, вона радше виступає інструментом політики, який використовують для вирівнювання міжгрупових відмінностей і досягнення певних цілей [77, с. 210]. До вирішення іредентичних конфліктів у якості переговорника, а також і медіатора, долучаються уповноважені представники глобальних та регіональних міжнародних організацій. Таким медіатором часто виступає Організація об'єднаних націй, її вищі установи, передусім Рада Безпеки і Міжнародний Суд. Її участь регулюється відповідними нормативно-правовими документами, як-то: Статут ООН (1945 р.), Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960 р.), Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінкський акт, 1975 р.) та інші.

Істотними факторами формування іредентистських рухів можуть виступати географічні фактори (територіальна близькість конкретної етнічної групи чи спільноти до національної держави, з якою вони себе ідентифікують, географічна зосередженість), соціально-економічні (рівень економічного розвитку, соціальне положення), культурні (культурно-історична взаємодія держави із своєю іредентою) та політичні (активність третіх сторін, які здатні виступити в ролі арбітра в умовах конфліктної ситуації, що зростає). Ми не можемо погодитися з Б. Бернадським, який стверджує, що в нинішніх іредентистських рухах саме участь третьої сторони є основним дестабілізуючим фактором [69]. За приклад він бере участь НАТО в Косовському конфлікті, яка, на його думку, спровокувала ескалацію конфлікту, в т. ч. через дискредитацію Організації об'єднаних націй в очах громадськості. Цілком очевидно, що автор свідомо чи несвідомо виокремлює конкретну подію, виводячи її за рамки контексту Югославських воєн, передусім Боснійської війни, де мала місце успішна операція НАТО, контексту неефективності діяльності ООН щодо уникнення геноциду в Сребрениці та низки фактів злочинів про людяності.

А також поза увагою залишилася роль посередників, які, по суті, показали неспроможність практик медіацій у цьому конфлікті й стимулювали до підписання Дейтонської угоди, яка не відповідала у достатній мірі розуміння «справедливого миру», фіксуючи певною мірою результати агресії Республіки Сербської. Утім, угода зафіксувала територіальну цілісність й дала «вікно можливостей» для майбутніх юридичних наслідків покарання за злочини. Здатність НАТО брати відповідальність у той історичний момент виявила більшу ефективність у запобіганні геноциду, ніж сил ООН. Тому неможливо дати негативну оцінку участі третіх сторін як лише дестабілізуючого фактору, радше варто оцінити її контрверсійною. Тобто, з одного боку, це був приклад гуманітарної інтервенції, покликаної запобігти геноциду і масовим порушенням прав людини. А з іншого, це створило прецедент для односторонніх військових

дій без мандата ООН, що порушує принцип державного суверенітету, виявляючи неефективність дій інституції, покликаних забезпечувати мир.

Косовська військова операція змінила підходи до міжнародної безпеки, підтвердивши роль НАТО як регіональної безпекової сили в Європі. Проте це також посилило напругу між НАТО і Росією, яка засудила інтервенцію як порушення суверенітету Сербії. Досвід російсько-української війни також доводить її деградацію ООН та низки інших організацій, що суттєво нівелює базову цінність сучасної епохи – життя та свободу людини.

Ключовим фактором для надання переваги медіації над військовим конфліктом є реакція міжнародної спільноти. Іредентизм за своєю суттю є ризикованим політичним рухом у порівнянні з більшістю інших зовнішніх політик. Висувати територіальні вимоги до сусіда, як зазначалося вище, рівнозначно запрошенню до війни, оскільки іредентична напруга характеризується інтенсивністю процесів та високою динамікою переростання в іредентичний конфлікт та військову агресію. Дійсно, одні вчені стверджують, що держави вдаватимуться до іредентизму лише тоді, коли є можливість діяти відносно безкарно, а інші, – що внутрішня політика підштовхує іредентизм до такої міри, що держави вдаватимуться до зовнішньої політики, яка є справді жахливою для країни [47, с. 208]. А тому в ситуації, коли держави зважають на міжнародні можливості та небезпеки, то інші держави мають важелі впливу; якщо внутрішня політика змушує держави проводити саморуйнівну зовнішню політику, то міжнародне співтовариство мало що може вдіяти. Чим більш поблажливою є міжнародна система до іредентистських вимог (наприклад підтримка росії Китайською народною республікою та Ісламською республікою Іран), тим більша ймовірність того, що вони будуть реалізовані насильно. І навпаки: чим більш статичною або жорсткою є міжнародна система, тим менше держави вдаватимуться до політики іредентизму. Але, неможливо відзначити взаємозалежність стабільності міжнародних відносин та

застосування політики іредентизму. Практика політичного життя засвідчує, що країни проводили іредентистську зовнішню політику і за умов, коли баланс сил був на їхньому боці, і за протилежних умов.

Також зауважимо, що міжнародна підтримка іреденти залежить від низки факторів. Зокрема С. Вольфф визначає наступні: небезпека збройного конфлікту, що виникає внаслідок сецесії або її заперечення, стан дотримання прав людини в обох державах-учасниках та їхній міжнародний вплив, стратегічні інтереси регіональних і світових держав у цьому регіоні, потенційне створення нової проблеми меншин на території, що відокремлюється, та її наслідки для регіональної та глобальної стабільності, рівень підтримки та ентузіазму, який споріднена держава надає сепаратистським прагненням коєтнічної групи, а також засоби, за допомогою яких намагаються запобігти відокремленню та його запобіганню [66, с. 28]. Історія іредентичних конфліктів останніх десятиліть, особливо між Україною та росією, засвідчує вплив також геополітичних трансформацій, зміни системи міжнародних відносин, де постбіполярна не позначається необхідним комплексом щодо потенційних іредентичних конфліктів механізмів стримувань та запобігань.

Значним фактором, який впливає на переговорні процеси та можливість застосувати практики медіації, є геополітичні інтереси. Іредентичні конфлікти можуть містити у собі комплекс протиріч щодо володіння територіями, які визначають доступ до конкретних природних ресурсів, можливостей розміщувати військові бази для контролю регіону (як правило морського). Так, прагнення росії утримувати військовий контроль над територією Автономної республіки Крим має передусім спрямованість над контролем Чорного моря, присутність Франції на Майотті – західної частини Тихого океану та півдня Африки, Іспанії в Західній Сахарі – контроль над фосфатами.

Магістральна ціль міжнародної медіації – допомогти сторонам конфлікту досягти мирного врегулювання та припинити насилля.

Американські дослідники Форрест С. Мостен та Елізабет Поттер Скаллі визначають кілька підходів до медіації в міжнародних відносинах, які можуть відрізнятися залежно від цілей, інтересів і можливостей медіатора, а також характер конфлікту та культурний контекст [40]. Розкриємо особливості цих підходів у контексті іредентичних конфліктів. Перший – фасилітативний підхід передбачає, що медіатор дозволяє сторонам відкрито спілкуватися та знаходити спільну мову, але не пропонує конкретних рішень і не примушує до угоди. У контексті іредентичних конфліктів діалог сторін ускладнений якраз питаннями історичної пам'яті, а також попередніми конфліктами, базовим яких є територіальний поділ, який не враховував етнічний характер поселень на конкретних територіях. Так, у результаті появи держав-націй такий принцип часто ігнорувався у контексті протистояння з імперіями. Результати Першої світової війни значною мірою визначали кордони за наслідками договорів, знову залишаючи поза увагою етнічну складову, варто відзначити Тріанонську травму для Угорщини. Це ж і стосувалося процесів деколонізації, які орієнтувалися на право народів на самовизначення, але водночас вагомим був і аргумент для поділу – приналежність до конкретних країн-метрополій (нерівномірний характер деколонізації) та релігійна приналежність (хоча представники одного етносу могли сповідувати різні релігії).

Наступний підхід – трансформаційний підхід. Його зміст полягає у тому, що медіатор прагне не лише вирішити конкретний конфлікт, а й змінити стосунки між сторонами, які призвели до конфлікту. Успішна медіація за такого підходу має посилити здатність сторін до самовизначення, оскільки підтримуючи визнання, посередник прагне зміцнити здатність людей бачити та враховувати точки зору інших [23, с. 264і]. Цей підхід може бути корисним в іредентичних конфліктах, де корені суперечок часто закладені в історичних образах, культурних відмінностях та тривалих національних претензіях. Замість того, щоб зосереджуватися на розподілі територій або інших ресурсів,

трансформаційна медіація допомагає сторонам зрозуміти один одного та працювати над створенням більш конструктивних відносин, які враховують спільну історію та культурні зв'язки. Тобто на перший план виходить створення простору для взаєморозуміння та формування позитивного іміджу «іншої сторони». Прикладом ефективного трансформаційного підходу є мирні переговори у Північній Ірландії, де завдяки взаємному визнанню історичних та культурних потреб обох сторін вдалося досягти Угоди Страсної п'ятниці у 1998 році. Залучення третьої сторони, здатної підтримати діалог щодо питань ідентичності, прав меншин та культурної спадщини, сприяло стабілізації регіону. Трансформаційний підхід певною мірою реалізував потенціал медіації і має подальші перспективи при вирішенні іредентичних конфліктів Сербією та Косово, де взаємне визнання культурної та історичної значущості регіону має критичне значення. Наприклад, міжнародні посередники могли б підтримати культурні проєкти або освітні обміни, які сприяли б розумінню між сторонами та пом'якшенню напруги.

Наступний – підхід, орієнтований на результат, він передбачає спрямованість медіатора на досягнення конкретних, вимірюваних цілей, таких як підписання мирної угоди або визначення рамок для подальшого співробітництва. У іредентичних конфліктах цей підхід допомагає швидко знижувати напругу між сторонами, адже зосереджується на практичних заходах та компромісах, а не на глибинних причинах конфлікту. Основною метою є чітка домовленість, яка дозволить зупинити військові дії або обмежити конфлікт до рівня дипломатичного врегулювання. Прикладом застосування цього підходу є Дейтонські угоди 1995 року, які поклали край війні в Боснії та Герцеговині. Її основною метою було припинення війни та розбудова незалежної боснійської держави, в якій три етнічні ідентичності могли б співіснувати в рамках певної формули, яка б консолідувала б усе суспільство, незважаючи на тиски материнських держав на свої іреденти. Угода на думку німецького дослідника Мауро тер Хейне, поєднала реальну

політику та неолібералізм, головним чином розглядаючи питання території, політики та економіки, щодо яких кожна зі сторін займала сильні позиції, але цього виявилось недостатнім для вирішення конфлікту в довгостроковій перспективі, оскільки медіатори не надали достатнього поштовху для пом'якшення конфліктного етосу у свідомості боснійського населення [26]. Попри те, що угода не вирішила всіх національних і етнічних суперечностей, вона забезпечила мир, встановивши конкретні рамки для функціонування Боснії як держави.

Подібний підхід також використовувався у 2015 році під час Мінських угод, спрямованих на врегулювання конфлікту в Україні. Хоча ці угоди не вирішили всіх суперечностей між Україною та росією, вони створили чіткий набір зобов'язань і встановили режим припинення вогню, що частково стабілізувало ситуацію. Але відсутність спрямованості на визначення джерел конфлікту та подолання базових суперечностей, по суті, призвело до загострення конфлікту. Цим самим оприявлюючи нездатність практик медіації вирішити його. У контексті іредентичних конфліктів, як-от у випадку суперечок між Грецією та Північною Македонією, цей підхід також допоміг досягти згоди. Адже підписання Преспанської угоди у 2018 році дозволило вирішити багаторічну суперечку щодо назви Північної Македонії, що значно знизило напругу в регіоні та сприяло нормалізації двосторонніх відносин. Ця угода, підписана Алексісом Ципрасом і Зораном Заєвим, сприяла нормалізації двосторонніх відносин Греції з колишньою югославською Республікою Македонія (назва «Македонія» фіксувала територіальні претензії до першої країни) між цими сусідніми державами у неспокійному балканському регіоні. Сама суперечка тривала з початку 1990-х років, але обидва лідери, які прийшли до влади після 2015 року, продемонстрували необхідну гнучкість і прагматизм, що дозволило досягти історичного компромісу: в обмін на нову назву *erga omnes* – Республіка Північна Македонія – Афіни визнали ідентичність і мову етнічних македонців [9]. Ця угода, звісно, не розв'язувала базові протиріччя, про що

свідчить заяви лідерів партії «Нова демократія», яка перемогла на парламентських виборах у Греції в червні 2019 року, щодо необхідності відхилила Преспанську угоду, яка, на їх думку, не відповідає національним інтересам Греції. Але у своїй зовнішньополітичній поведінці щодо Північної Македонії Афіни не були повністю поглинені своєю ідеологічною ворожістю до Преспанської угоди, риторика влади на внутрішню аудиторію суттєво відрізнялася від спрямованої на зовнішню [9].

Медіатори, орієнтовані на конкретний результат, зосереджувалися на досягненні угоди, прийнятної для обох сторін, а не на вирішенні історичних суперечностей. Утім, не подолавши джерела конфліктів, без додаткових заходів для трансформації відносин може виникати ризик поновлення напруги зберігається ризик військового протистояння. Прикладом є широкомасштабне вторгнення росії в Україну, високий ризик зберігається у боснійському конфлікті, який певною мірою дегресує за рахунок євроінтеграційних процесів Боснії та Сербії.

Ще один підхід – культурно-адаптивний – зводиться до того, що медіатор бере до уваги культурні відмінності та адаптує свій стиль медіації до культурного контексту сторін. Він певною мірою близький до трансформаційного. Його особливістю є ретельна попередня оцінка та ґрунтовна підготовка до медіації, що містить у собі необхідність для медіаторів отримати інформацію про коротку історію сторін, мовні навички, культурне та релігійне походження, стилі спілкування, цінності щодо проблем, можливе сприйняття, ставлення та очікування щодо медіації загалом, і спосіб використання влади в процесах посередництва тощо [34, с. 168]. У ірредентичних конфліктах, де історичні та культурні відмінності часто стають основою суперечок, цей підхід допомагає медіатору розуміти глибинні мотиви та цінності обох сторін. Наприклад, у конфліктах, де сторони мають різні уявлення про честь, національну гордість або релігійні символи, культурно-адаптивний медіатор може уникнути непорозумінь і недовіри, що виникають через ігнорування цих особливостей. Медіатор,

зазначає С. Лав, приділяє особливу увагу особливим культурним потребам, серед яких може бути розташування сидінь, послідовність виступів учасників переговорів, при тому, що окремі культурні групи навіть можуть призначити конкретного спікера, залучити численних осіб для підтримки, так звану «розширену родину», високопоставленого лідера конкретних етнічних, релігійних соціальних груп, племен, кланів [34, с. 168]. За цих умов медіатори витримують відповідний темп мовлення, дотримуються необхідних умов тиші, в окремих випадках діє правило уникнення зорового контакту, що загалом відрізняється від дипломатичного етикету західної «норми».

Один із прикладів ефективного використання культурно-адаптивного підходу можна знайти у врегулюванні конфлікту між Ізраїлем та Єгиптом у 1978 році, коли Сполучені штати Америки сприяли підписанню Кемп-Девідських угод. Зусилля щодо укладення угод про «розведення сил» між Єгиптом, Сирією та Ізраїлем відбувалися командою медіаторів, спершу очолюваної Кіссінджером, яка розпочала свою роботу ще за п'ять років до підписання самої угоди. А завершувала роботу команда Джиммі Картера, який бачив себе фасилітатором і підходив до переговорів, передусім, з моральної точки зору. На цю позицію вплинула й релігійність самого Президента США, який усвідомлював, що, з одного боку, обидві сторони не довіряють одна одній, але, з іншого боку, – цілком очевидно, вони довірятимуть йому як справедливому та чесному брокеру у ролі медіатора. Саме тому він Картер розпочинав розмову з Менахемом Бегіном із звернення до біблійних історій, тему, яку обидва добре знали, або спілкувалися про їхні сім'ї, яким кожен був відданий, з метою звернутись до емоційної та м'якшої сторони прем'єр-міністра Ізраїлю [15, с. 15]. Американські медіатори брали до уваги культурні відмінності між сторонами, зокрема їхні релігійні та історичні погляди на територію, що дозволило їм ефективно налаштувати діалог.

Інший приклад – роль культурного контексту під час мирних переговорів між Туреччиною та Грецією щодо Кіпру, де медіатори прагнули врахувати відмінності у сприйнятті національної ідентичності та релігії. Це ж стосується конфліктів на Балканах, де етнічні та релігійні відмінності між сербами, хорватами та боснійцями часто ставали перепорою до порозуміння. Медіатори, які використовували цей підхід, організовували переговори з урахуванням культурної символіки та релігійних аспектів, що дало змогу знизити напругу.

Також і приклад конфлікту в Південному Судані показує, як миротворці з різних країн намагалися сприяти діалогу між місцевими племенами, труднощі якого існували передусім через відмінні стилі спілкування та методи вирішення конфліктів, традиційних для цих суспільств. Загалом, упровадження Організацією об'єднаних націй програм навчання медіаторів з урахуванням цих культурних особливостей, сприяло підвищенню ефективності їх діяльності та призвело до 25% збільшення успішності вирішення конфліктів у регіоні [28]. Практичні рекомендації для медіатора за цих умов містять у собі попереднє проведення відповідних опитувань для оцінки культурних настроїв, а також подальшу розробку інклюзивних стратегій втручання з орієнтацією на місцеві звичаї та практику. Утім, як показала історія цих конфліктів, цей підхід, вкрай важливий для іредентичних конфліктів, сам по собі не є ефективним.

І, зрештою, підхід – багаторазова медіація, тобто здійснення низки медіацій, щоб досягти поступового прогресу у вирішенні конфлікту. Такий підхід є корисним у затяжних конфліктах, якими, як правило, і є іредентичні конфлікти, з чітко простежуваною їх фрагментацією із наявністю різних фракцій, які беруть участь у кожній стороні, із значною кількістю акторів, чие схвалення необхідне для прийняття угоди, і, відповідно, суттєво зменшує варіативність можливих рішень. За такого підходу одна зустріч або раунд переговорів нечасто приводить до остаточного вирішення. Багаторазова медіація дозволяє сторонам поступово зблизити свої позиції,

вирішуючи часткові питання, знижуючи рівень недовіри та зменшуючи напруження. Цей підхід допомагає сторонам передусім адаптуватися до нових умов, зокрема зміни політичної ситуації або громадської думки, що може вплинути на готовність до компромісу. Поступове досягнення проміжних результатів, таких як припинення вогню або відкриття гуманітарних коридорів, створює підґрунтя для подальших домовленостей. Наприклад, у врегулюванні конфлікту на Близькому Сході медіатори неодноразово проводили медіації для досягнення тимчасових угод, як-от обмеження військових дій та обміну заручниками. Також в колишній Югославії застосування цього підходу до медіації був відносно ефективним, оскільки під час конфлікту втягувалися дедалі більша кількість акторів, які намагалися запропонувати якісно інше рішення, враховуючи на попередні, переважно невдалі спроби. У результаті лише у випадку Боснії до моменту досягнення миру в Дейтоні 144 різні треті сторони виступали посередниками, у т.ч. медіаторами [65, с. 39]. Конструктивом щодо застосування такого підходу є також наявність значної кількості учасників, оскільки за цих умов обидві сторони, що конфліктують, здатні сприймати медіаторів як відносно незалежними, тобто такими, які не підкоряються, не керуються або служать інтересам лише однієї держави.

Основні результати дослідження опубліковано у працях:

Слюсар В. Історична пам'ять як детермінанта медіації у військових конфліктах на основі іредентизму. *Актуальні соціальні тренди як предмет соціогуманітарних та психологічних наук*: матеріали Інтернет-конференції молодих науковців, м. Житомир, 23 листопада 2023 р. / Ред. кол.: О. А. Черниш, В. М. Слюсар, І. О. Гайдай [та ін.] Житомир : Житомирська політехніка, 2023. С. 43-48.

Слюсар В., Мосієнко О., Слюсар М. Історична пам'ять як чинник медіації для розв'язання іредентичних конфліктів в світі. *Society and Security*. 2024. №1(2). С. 59 – 63. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-1\(2\)-59-63](https://doi.org/10.26642/sas-2024-1(2)-59-63).

Висновки до другого розділу

У розділ доведено, що медіація може бути ефективним інструментом врегулювання іредентичних конфліктів за умови дотримання кількох ключових принципів: нейтральність медіатора, визнання всіма сторонами конфлікту та врахування культурно-історичних контекстів. Встановлено, що міжнародні організації, такі як ООН та ОБСЄ, відіграють важливу роль у забезпеченні платформи для переговорів та моніторингу їх виконання.

Однак виклики іредентичних конфліктів, такі як глибока емоційна та ідентифікаційна прив'язаність до територій, ускладнюють процес медіації. У розділі проаналізовано успішні (наприклад, Північна Ірландія) та невдалі (Нагірний Карабах) випадки медіації, що підкреслило необхідність адаптації підходів до кожного конкретного конфлікту.

Історична політика є суттєвим фактором, який визначає характер перебігу переговорних процесів під час конфліктів, а також врегулювання постконфліктних станів. Труднощі роботи медіатора полягають у тому, що історична пам'ять есплікується одночасно у простір діяхронної комунікації суспільства як віддалений у часі зв'язок поколінь і – синхронної комунікації як взаємовідносини у реальному часі, що засновуються на стратегії спільної долі заради майбутнього. Задачею медіатора є раціоналізація історичної пам'яті кожної сторони, що передбачає визначення «контрактної зони» (з'ясування, чи опоненти досягли кінцевої межі, чи просто блефують, щоб її уникнути; надання сторонам вказівки щодо монокультурних стандартів і норм, які кожна із сторін суб'єктивно вважає, можливим для застосування у переговорах). Медіатор спонукає кожну із сторін визнати культурне розмаїття, зменшити етноцентричне спілкування, для чого базовим для переговорів мають стати визнання кожної сторони як рівноправного суб'єкта, заперечення можливостей маніпуляції історичними фактами (в т.ч. і вигаданими) в якості аргументів.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА МЕДІАЦІЇ У СУЧАСНИХ ІРЕДЕНТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ.

3.1. Іредентичні конфлікти ХХІ століття та практики медіації для їх врегулювання (на прикладі паннаціоналістичних рухів).

Сучасний стан міжнародних відносин характеризується значною кількістю нерозв'язаних іредентичних конфліктів, а російська агресія відносно України засвідчує факт відмови від переговорних процесів як інструменту їх подолання після тривалих спроб їх застосувати. До таких конфліктів можна віднести: конфлікти на основі ідеї об'єднання «історичних територій «великого» етносу» (пан-ідеології: панарабізм, французький світ, «руський мір» та ін.); конфлікти на основі релігійного фактору (конфлікт у Кашмірі); конфлікт за незалежність та об'єднання одного етносу, розселеного у різних державах (конфлікт за незалежність Країни басків) тощо.

Нині у системі міжнародних відносин існує значна кількість іредентичних претензій, які або є наслідком військових конфліктів, що були розв'язані, але з їх результатами повністю чи частково не погоджується одна із сторін (тут варто стверджувати про латентні форми конфлікту, які на цій стадії виявляються у політичних заявах з територіальними претензіями до інших держав), або наслідком політики деколонізації, або ідеологічним проєктом контролю над територіями із запасами природних ресурсів чи територіями стратегічного значення з лейтмотивом інтеграції етносу.

Однією з таких претензій, яка вміщувала у своїй основі ідею об'єднання «історичних територій «великого» етносу», риси постколоніалізму та претензію за незгодою наслідків військових конфліктів, є іредентичні претензії Аргентини. Власне перші дві форми, які були популярними ще у ХІХ столітті як спроба відбудувати Велику Аргентину давно втратили свою актуальність і відсутні в сучасному політичному дискурсі цієї країни та й системи міжнародних відносин. Натомість третя,

навпаки, є складовою концепції «Las Malvinas irredenta», яку Аргентина давно використовує в підручниках, картах і планах розвитку, щоб відстоювати свої права на Мальвінські / Фолклендські острови, острови Джорджія-дель-Сур і Сандвіч-дель-Сур. У Конституції Аргентини затверджено «Аргентинська нація ратифікує свій законний суверенітет над Мальвінськими островами, островами Джорджія-дель-Сур і Сандвіч-дель-Сур, а також над відповідними морськими та острівними зонами, оскільки вони є невід'ємною частиною національної території» [12]. Як зазначає американський дослідник аргентинської іреденти Девід Дж. Кілінг, «громадська думка в Аргентині сьогодні загалом стверджує, що проблема Мальвінських островів – це перш за все питання національної ідентичності та культурної гордості, і що політично та географічно країна відчуває себе неповною та незадоволеною без островів» [32, с. 161]. Очевидно, з огляду на це, зазначає зазначений дослідник, уряд Аргентини часто спирається на принципи фізичної географії, з метою наголосити, що острови Мальвіни розташовані на проєкції континентального шельфу Патагонії, така ж позиція додатково легітимізує претензії цієї держави й водночас забезпечує доступ до ресурсів відповідно до Конвенції Організації об'єднаних націй з морського права (UNCLOS). Незастосування практики медіації позначилося на тому, що конфлікт і далі триває у латентній формі, що виражається у висловлюваннях офіційних осіб претензій на ці території. Про це йдеться у заяві «Інформація для преси №: 003/24» від 3 січня 2024 року Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі та культури Аргентини, де йдеться: «Відтоді всі уряди Аргентини підтвердили свої законні та безстрокові суверенні права над Мальвінськими островами, островами Південна Георгія, Південними Сандвічевими островами та навколишніми морськими просторами. Національна конституція встановлює, що відновлення ефективного здійснення нашого суверенітету над зазначеними територіями відповідно до міжнародного права та з повагою до способу життя її жителів є постійною та невід'ємною метою

аргентинського народу... уряд Аргентини бажає підтримувати зрілі відносини зі Сполученим Королівством, яке передбачає предметний і конструктивний діалог з усіх питань, що становлять спільний інтерес, з метою створення атмосфери довіри, сприятливої для відновлення переговорів... єдиний можливий шлях відновлення здійснення своїх прав – через дипломатичні канали, Аргентина також підтверджує свою зацікавленість у місії добрих послуг, дорученій Генеральною Асамблеєю Генеральному секретарю Організації об'єднаних Націй з метою надання допомоги сторонам у відновленні переговори з метою якнайшвидшого мирного вирішення суперечки про суверенітет щодо Мальвінських островів» [14].

Іредентичну основу у контексті претензій на історичні землі мають територіальні суперечки Японії, утім наразі об'єкти суперечок не заселені наразі представниками цього етносу, тому вони носять переважно символічний характер. Але при цьому потенціал переростання у конфлікт зберігається.

Іспанський іредентизм виражається в ідеї іберизму, яка є паннаціоналістичною ідеологією, в основі якої об'єднання всіх територій Піренейського півострова. Уже в XX столітті вона значною мірою втратила актуальність, особливо у контексті входження обох держав у 1986 році до складу Європейського союзу. Утім, Іспанія зберігає претензії на Гібралтар, який має статус британської заморської території. Основні труднощі для офіційного Мадриду полягають у результатах референдуму 2002 року, де пропонувався спільний суверенітет над Гібралтаром між урядами Сполученого Королівства та Іспанії. Очевидно, що практика медіації, застосована при розв'язанні цього конфлікту мала успіх, у т.ч. у застосуванні щодо уточнення позицій щодо статусу Гібралтару у процесі Брекзиту, напруги, що виникла під час суперечка щодо територіальних вод у 2009 році. Але іредентична напруга залишається.

Зміст та логіка кваліфікаційної роботи не потребує детального опису кожного конфлікту, а, у контексті визначення потенціалу медіації для подолання іредентичних конфліктів, актуалізується необхідність проаналізувати ті, які або наразі тривають, або зберігають потенціал до їх виникнення. Розкриємо спершу актуальні конфлікти на основі паннаціоналістичних рухів та можливості їх розв'язання на основі принципів медіації.

Значимою пан-ідеологією сучасності, яка об'єднує десятки країн, є панарабізм. Це доктрина, за якою араби визнаються єдиним народом зі своєю мовою, історією та культурою. Цей паннаціоналістичний рух виник в провінціях Османської імперії з компактним проживанням арабського етносу. З падінням цієї імперії та в результаті колонізації низкою європейських країн цих територій він трансформувався в ідеологію протидії британському і французькому колоніалізму. Його політична мета – досягнення арабської єдності, що означає створення єдиної незалежної арабської держави всіх арабських народів [77, с. 86-87]. Окремо у контексті спроб реалізації політики панарабізму виникають іредентичні конфлікти на основі територіальних претензій як реалізація різних проєктів, серед яких вирізняється «Велике Марокко», що залишається нерозв'язаним донині.

Проблема історичної пам'яті населення Західної Захари полягає, як і в багатьох країнах Африки, у подоланні постколоніального синдрому та утворення державності передусім за принципом метрополії, тобто акцент при державотворенні робиться на територіальному принципі – у залежності від того, під чийим впливом вона перебувала. Проголошення незалежності Марокко активувало й іредентичні процеси з вимогою повернення історичних земель, які були втрачені під впливом колонізаторської політики Іспанського королівства, Французької республіки та Німецької імперії як підписантів Феського договору 1912 року. У основі марокканського іредентизму лежить концепція Великого Марокко, яка проголошує необхідність повернення суверенітету держави над низкою територій (у

найамбітнішій перспективі – над територією династії Альморавідів, яка правила в XI-XII століттях), що, у свою чергу, є територіальною претензією до Алжиру, Мавританії та частково визнаної держави Сахарська арабська демократична Республіка. Якщо іредентичний конфлікт між Марокко та Алжиром, який виявився в агресивних формах – у Піщаній війні 1963 року – і позначився активною роллю і геополітичних гравців, і переговорників, то в Мавританії марокканці поставлені перед доконаним фактом існування цієї держави. Як зазначає Д. Ешфорд, хоча певний період Мавританія залишалася французькою колонією, існував невеликий шанс, що Францію вдасться переконати визнати претензії Марокко; але коли Мавританія стала ісламською республікою в рамках Французького співтовариства й існування Мавританії визнали багато африканських та азіатських країн, претензії втратили свою актуальність [4, с. 642]. Водночас вагомим фактором іредентичних конфліктів у цьому регіоні залишається релігійний. Історично склалося, що протягом століть мусульмани в усьому регіоні визнавали авторитет духовних центрів Марокко, а багато релігійних духовних діячів вчених навчалися у Фесі. Також проголошується ідея спільної історичної долі, в якій є спільні тенденції етнонаціональних процесів – інтеграція в одне суспільство арабських та берберських племен на основі спільної релігії.

Якісно відмінними стали результати марокканської політики іредентизму у Іспанській Сахарі. Важливим фактором для її актуалізації стало прийняття Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам [55]. Але процеси деколонізації тривали нерівномірно [17], Організація об'єднаних націй по суті намагалась брати на себе роль посередника у випадку загострення конфліктів. Водночас постало питання щодо самовизначення народу сахраві, яке ініціював «Фронт Полісаріо», та підданства його шеріфської династії Марокко, на чому акцентували лідери партії Істікляль, які підкріплювали свою точку зору низькою документів, починаючи від тексту присяги королю вождів

племен й закінчуючи податковими актами [83, с. 235]. При цьому у Консультативному висновку Міжнародного суду щодо Західної Сахари проголошено наявність під час іспанської колонізації юридичних зв'язків вірності між султаном Марокко та деякими племенами, які проживали на території Західної Сахари, але при цьому вказує на відсутність територіального суверенітету між територією Західної Сахари та Королівством Марокко.

Переговорний процес щодо завершення військового конфлікту між проголошеною й частково визнаною державою Сахарська арабська демократична республіка тривав доволі довго в силу залученості у конфлікт таких держав як Іспанія, Франція, Королівство Марокко, Ісламською Республікою Мавританія, «Фронтом Полісаріо» як представника Сахарської арабської демократичної республіки, Алжирська народна демократична республіка. Саме активна участь останньої дозволяє з позиції Марокко оцінювати цей конфлікт як міжнародний іредентичний. Значимим чинником для тиску на інших учасників з боку іредентистської держави (у цій ситуації – Марокко) є встановлення взаємовідносин на культурному, політичному та економічному рівнях із групою-іредентою. За умов, що це не викликатиме занепокоєння з боку влади поліетнічної держави, у якій вона проживає, а основним вектором політики іредентистської держави є дотримання прав представників національних меншин, такі відносини сприяють попередженню й урегулюванню іредентистського конфлікту [7777, с. 281]. Якщо ж проголошуються передусім територіальні претензії, то, навпаки, вони стають фактором дестабілізації, здатного спонукати іншу державу приймати радикальні міри захисту національних інтересів, або йти на поступки. Друге рішення має місце у контексті політики деколонізації, коли відсутні тривалий досвід державотворення. Марокко використали такий зв'язок у контексті тиску на Іспанію, зокрема при організації «Зеленого маршу» в 1975 році, який, власне, мав суттєве значення у відмові останньої від претензій на колонію. Ігнорування

резолюції 380 Ради безпеки ООН з вимогою відкликати марш свідчить про прагнення використати політичну нестабільність у метрополії для посилення антиколоніальних позицій у провінції.

Відсутність медіатора на переговорних процесах із залученістю усіх учасників ірредентичного конфлікту не дозволили прийняти виважені рішення, які б сприяли зняттю напруги в регіоні. Так, у резолюції Ліги арабських держав в жовтні 1974 року, засідання якої відбулося в Рабаті (Марокко), проголошено принцип «Марокко та Мавританія – це дві країни, яких стосується майбутнє Західної Сахари». Ця позиція, зазначає А. Поспелов, залишила поза увагою інтереси Алжирської народно-демократичної республіки та стимулювала владу держави підтримувати новий національно-визвольний рух Західної Сахари [83, с. 235]. Прийняття Декларації принципів щодо Західної Сахари як договору між Іспанією, Марокко та Мавританією від 14 листопада 1975 року по суті не враховувало інтереси «Фронту Полісаріо», який позиціонував себе як представник «народу Західної Сахари» (цей статус згодом було підтверджено Резолюцією 34/37 Генеральної Асамблеї ООН «Питання про Західну Сахару» від 21 листопада 1979 року). Тривале збройне протистояння між «Фронтом Полісаріо» та Марокко й Мавританією (остання в результаті змушена була відмовитися від територіальних претензій) призвело до встановлення контролю Марокко над більшою частиною цієї території та пошуку різних платформ для переговорних процесів із залученням третіх сторін. У згаданій вище Резолюції 34/37 Генеральної Асамблеї ООН «Питання про Західну Сахару» базовими принципами були встановлені право народу Західної Сахари на самовизначення й незалежність, залученість до переговорних процесів «Фронту Полісаріо» та Марокко, орієнтацію на резолюції та рекомендації Організації об'єднаних націй та Організації африканської єдності [56]. У такий спосіб відбувається локалізація конфлікту й пропонуються механізми застосування посередника. Ключовим моментом є властивий для медіації застосування

принципу добровільності, який актуалізувався за ситуації значної втрати ресурсів для боротьби однією із сторін.

Труднощі у переговорах полягають у тому, що сторони конфлікту не є рівноправними щодо правового трактування свого статусу, адже САДР – частково визнана країна, що не є учасником Женевських або Гаазької конвенцій, на відміну від Марокко, яка їх підписала [5, с. 177]. Медіація ж за цих умов, ґрунтуючись на принципі взаємоповаги, дозволить встановити діалог. Такі дії були здійснені Організацією об'єднаних націй та Організацією африканської єдності, які з 1979 року спільно зі сторонами конфлікту почали розробляти План врегулювання, який був прийнятий наприкінці серпня 1988 року, хоча військові дії тривали ще 3 роки. До того ж в рамках діяльності Організації африканської єдності було сформовано Спеціальний комітет для вирішення спору щодо Західної Сахари, який складався з глав держав Судану, Нігерії, Гвінеї, Малі та Танзанії. Очевидно, що підбір медіаторів здійснювався на принципах нейтральності. Його основні рішення передбачали референдум для корінного населення Західної Сахари та запрошення миротворчих сил ООН для підтримки миру, але прикметно, що ця організація так і не змогла посадити сторони за стіл переговорів [42, с. 69]. Водночас прийняття до складу ОАЄ Сахарської арабської демократичної республіки не лише змінило статус конфлікту на міждержавний, а й дискредитувало роль самої організації як медіатора, оскільки САДР як повноправний член Організації африканської єдності, отримав право звернутися до організації з проханням колективних дій для припинення незаконної окупації Марокко та рішучого врегулювання конфлікту на свою користь [29, с. 33]. Цим самим змінюються інструменти переговорних процесів. Саме тому основну роль медіатора взяла на себе Організація об'єднаних націй.

Хоча компромісним рішенням стало проведення референдуму щодо визначення місцевим населенням статусу території, актуалізувалося питання критеріїв надання прав голосу: Марокко пропонувало, щоб право

голосу мали сахарці, які живуть у південному Марокко, переселившись із Західної Сахари після здобуття Марокко незалежності в 1954 році, а також тим, хто переселився з Марокко на цю територію після 1975 року; а «Фронт Полісаріо» – мешканці, які ідентифіковані за останнім іспанським переписом населення регіону, проведеному в 1975 році. А от команда нових представників від ООН, очолювана Джеймсом Бейкером змогла виконати базову умову медіації – підписання угоди в 1997 році. Утім, згодом Марокко відмовилося від цієї угоди, потім – сторони по черзі від запропонованих наступних двох Планів Бейкера. Питання, яке сутнісно розрізняє сторони – статус Західної Сахари, пропонуючи автономію Марокко заперечує можливість визнання незалежності, що не може підтримуватися ООН через заперечення права на самовизначення. Подальші невдалі спроби узгодити списки тих, хто матиме право голосу на референдумі, виявили відсутність потенціалу до медіації. Це підтверджується закликом до сторін, що конфліктують, провести прямі переговори без попередніх умов. Постановка Марокко на порядок денний переговорів Плану автономії Західної Сахари дала новий поштовх для переговорних процесів.

Залишається актуальним питанням, окрім ООН, який актор може взяти на себе функції медіатора? Професор П. Кулаковський аналізує роль різних країн у розв'язанні конфлікту, оцінюючи їх переговорний потенціал. Такими країнами він визначає США, Францію та Іспанію, чия діяльність оцінюється як промарокканська, чиї лідери робили неодноразово заяви, в яких підтримували позицію саме Марокко щодо надання статусу автономії цього регіону, вибудовуючи торговельно-економічні відносини з цією країною, у т.ч. це стосується ресурсів і товарів, які мають походження з території Західної Сахари, а адміністрація Д. Трампа взагалі визнала суверенітет Марокко над нею [79, с. 147]. Відповідно, потенціал медіації мінімалізується, участь третіх сторін передбачатиме послідовне відстоювання їх національних та геополітичних інтересів.

Проблеми правового статусу Західної Сахари в міжнародному праві значно ускладнюють досягнення компромісу між конфліктуючими сторонами. Специфічною рисою застосування до процесу врегулювання іредентичного конфлікту методу медіації є залучення третіх нейтральних сторін у переговорний процес. Базовими вимогами є нейтралітет, довіра та дипломатичні навички для ефективної медіації як базові умови ефективності застосування цього методу. Спроби застосування методу медіації через долучення нейтральних сторін у конфлікті в Західній Сахарі не мав успіху, але сприяв початку діалогу, у т.ч. щодо припинення вогню, хоча й не мав вирішального значення. Наразі невирішеним є питання, яка держава може взяти на себе функції медіатора у подальших перемовинах.

Нерозв'язаними, на нашу думку, залишаються іредентичні претензії Коморських островів на острів Майотта, джерело якого також у колоніальній / антиколоніальній політиці. Архіпелаг Коморські острови, який складається з чотирьох островів Гранд-Комор, Майотта, Анжуан і Мохел у XIX столітті був колонізований Францією (перший острів – Майотта Французьким королівством у 1841 році, а решта уже Третьою Французькою республікою за півстоліття по тому). Процес деколонізації, який позначався утворенням Французького Союзу в 1946 році з метою асиміляції колоній, які змінили статус на «заморські території». Трансформація ж цього утворення на Французьку співдружність, яка надавала суттєву автономію (це підтримало на відповідному референдумі 97,33 % населення Коморських островів), а також прийняття Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, прийнятої Генеральною асамблеєю Організації об'єднаних націй у 1960 р., дали змогу здійснити переговорний процесу про реалізацію права коморців на самовизначення. Початкова домовленість передбачала проведення консультацій по кожному острову, але в результаті перемовин Франція вирішила провести спільну консультацію для всього архіпелагу, що підтвердили угоди від 15 червня 1973 року, а також на цьому наголосив і президент Жискар д'Естен на прес-конференції від 24 жовтня

1974 року [54, с. 74]. Про такий підхід до проголошення незалежності йдеться й у Резолюції Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1973, в якій наголошується «4. Підтверджує єдність і територіальну цілісність Архіпелагу Коморські острови» [61]. Тобто мова йде про утворення держави у межах усіх чотирьох островів.

Але оскільки за результатами референдуму 22 грудня 1974 року 63,8 % тих, хто взяв участь на Майотті, проголосували за збереження зв'язків із Францією, на відміну від інших трьох островів, де волевиявлення показало протилежну позицію. Після цього Франція різко змінює політику, створюючи, по суті привід для іредентичного конфлікту, який, у разі проголошення незалежності, з одного боку, позначається правом забезпечення єдності й територіальної цілісності Архіпелагу Коморські острови, а з іншого, – слабким впливом держави-іреденти на територію, де компактно проживають представники її етносу. Що, власне, й відбулося у подальших державотворчих процесах. Оскільки Франція порушила домовленості, місцевий законодавчий орган Коморських островів проголосив незалежність Коморських островів. Але при цьому представники Майотти участі не брали. Залученість ООН у якості переговорника виявила низьку ефективність розв'язання цього конфлікту. Франція провела окремий референдум на острові Майотта 8 лютого 1976 року, на якому 99,4 % з тих, хто брав участь, підтримали ідею залишитися у складі колишньої метрополії (тобто за два роки кількість зросла на понад 35 %). Відтак, ця частина архіпелагу інтегрована у політичні інституції Франції, а за останнє десятиліття і ЄС, при цьому ООН як медіатор постулює право Союзу Коморських островів на суверенітет над цими територіями у відповідності до резолюції 3385 (XXX) «Admission of the Comoros to membership in the United Nations» від 12 November 1975, в якій у рішенні проголошується, що вступ відбувається на основі поваги до єдності та територіальної цілісності Архіпелагу Коморські острови, який складається з островів Анжуан, Гранд-Комор, Майотта та Мохелі,

відповідно до резолюції 3291 (XXIX) від 13 грудня 1974 р. [59], а також низки резолюцій Генеральної Асамблеї ООН щодо статусу острова Майотта, а конкретніше щодо передачі його під суверенітет Федеративної ісламської республіки Коморські острови. Утім, з 1994 року після резолюції 49/18 (від 6 грудня) [60] питання на порядок денний не виносилось. Значною мірою через внутрішні політичні конфлікти в самій державі, у т.ч. через проголошення незалежності островами Анжуан і Мохелі. Хоча навіть при трансформації Ісламської федеративної республіки Коморські острови в Союз Коморських островів у Конституції в статті 1 проголошується: «Союз Коморських Островів є республікою, що складається з автономних островів Мвалі (Мохелі), Маоре (Майотта), Ндзувані (Анжуан), Нгазіджа (Гранд-Комор)» [11].

Потенціал медіації під час розв'язання цього іредентичного конфлікту доволі незначний, оскільки, по-перше, вплив сусідніх країн мінімізований через процеси деколонізацій в їх політичних системах, а, по-друге, сама країна-іредента потребує становлення і розвитку демократичних інституцій, а тому не здатна запропонувати своїм етнічним групам, які проживають на інших територіях, достатні соціально-політичні умови, в яких реалізовуватимуться не лише права на реалізацію національно-культурних потреб, а й соціально-економічних. Це ускладнене позицією Франції, яка проголошує, що не порушувала міжнародне право, оскільки незалежність Коморських островів і рішення Майотти залишитися частиною Франції відповідали міжнародним правовим принципам і правилам деколонізації, а Майотта не була відокремлена від незалежної держави кордонами, визнаними міжнародним співтовариством [53]. Юридичне ж визнання Майотти одним із найвіддаленіших регіонів Європейського Союзу унеможливорює переговори.

Водночас міжнародні організації залишаються схильними до принципу територіальної єдності Коморських островів у межах архіпелагу, зокрема у 1995 році Асамблея глав держав і урядів Організації африканської

єдності прийняла резолюцію, в якій знову підтверджується суверенітет Коморських островів «над коморським островом Майотта», у 2000-му міністри закордонних справ Організації Ісламської Конференції прийняли резолюцію «Про коморський острів Майотта», стверджуючи, що відділення острова Майотта від інших Коморських островів є серйозним порушенням територіальної цілісності цієї держави [54, с. 78]. Про нерозв'язаний конфлікт час від часу у виступах на міжнародних форумах говорять президенти Союзу коморських островів. Зокрема, на Генеральній асамблеї ООН 27 вересня 2012 р. Іклілу Доїніне закликав Францію до «відвертого та щирого діалогу» щодо коморського острова Майотта, акцентуючи на тому, що останній становить загрозу для миру та стабільності трьох інших Коморських островів, оскільки завжди служив базою для ворогів Коморських островів, які не хочуть бачити розвиток острова [16].

Значимим є дослідження, здійснене аналітиками Африканського союзу, які у праці «Звіт про врядування в Африці за 2023 рік – неконституційна зміна уряду в Африці» відзначили, що спостерігається дедалі більше зростання небезпеки, яка зараз панує на острові Майотта. Вони переконані, що напружені відносини між Коморськими Островами та Францією щодо суверенітету над Майоттою можуть стати причиною майбутнього конфлікту [1, с. 84]. Причинами цього виступає той факт, що цей на цьому острові переховувалися лідери сепаратистської кризи 1997 року, зростання криміногенної ситуації, неконтрольована міграція. Додамо, що на острові спостерігається суттєвий приріст населення, за результатами перепису населення, проведеного Францією у 2017 році, демографічний ріст на Майотті + 3,8 % на рік (найбільший у порівнянні з іншими островами регіону). Це впливає й на збільшення щільності – 690 жителів на км² [44], особливо у контексті суттєвого збільшення нелегальних мігрантів – жителів інших Коморських островів (хоча за умов визнання Союзом коморських островів французької окупації Майотти, це тлумачиться як вільне переміщення в межах країни).

Загалом така тенденція призводить до збільшення соціальних проблем та зростання протестних настроїв. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність для уряду Франції приймати відповідні політичні рішення для збереження стабільності. Зокрема, в квітні 2023 року була розпочата операція «Вуамбушу» («повернення»), з метою відправлення «нелегальних іммігрантів» до острова Анжуан [10]. Але операція зустріла суттєвий опір, оскільки значна кількість немісцевих жителів Майотти знищила свої документи й, по суті, є особами без громадянства, тому влада Союзу коморських островів не може їх прийняти назад [22]. До того ж їх репатріація виявила неготовність місцевої влади до прийому та розміщення. Така соціальна напруженість, високий рівень бідності на Майотті, конфлікт місцевих на прибулих стають джерелом для майбутніх іредентичних конфліктів, у подоланні якого за умов тенденційної неефективності запобігання конфліктів Організацією об'єднаних націй зростає роль Африканського союзу.

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та ескалації конфлікту на Донбасі, стала одним із найбільших викликів для сучасної системи міжнародних відносин. Упродовж цього періоду ключову роль у спробах вирішення конфлікту відігравали медіація та переговори, зокрема в межах Мінських домовленостей, а також ініціативи міжнародних організацій і світових лідерів. Однак, попри численні спроби дипломатичного врегулювання, війна не лише тривала, а й досягла нового, більш руйнівного рівня з початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році.

Мінські домовленості, які було укладено у 2014 та 2015 роках, стали ключовим дипломатичним механізмом для врегулювання конфлікту. Переговори проходили за посередництва ОБСЄ, Німеччини та Франції, які входили до складу Нормандського формату. Учасниками перемовин були Україна, Росія, а також представники окремих районів Донецької та Луганської областей. Щоправда ситуація ускладнюється участі саме

представників «сірих зон» (невизнаних Донецької та Луганської народних республік), оскільки вони формально підкреслювали свою незалежність, але фактично контролювалися російською федерацією [35, с. 292]. Основною метою цих домовленостей було припинення вогню, відведення важкого озброєння та встановлення рамок для політичного врегулювання конфлікту.

Мінські угоди включали комплекс заходів, спрямованих на деескалацію конфлікту. Перша угода (Мінськ-1) у вересні 2014 року мала тимчасовий характер і передбачала негайне припинення вогню та обмін полоненими. Мінськ-2, укладений у лютому 2015 року, розширив положення першої угоди, додавши такі аспекти, як проведення місцевих виборів на окупованих територіях, відновлення контролю України над державним кордоном і надання цим територіям «особливого статусу».

ОБСЄ відігравала важливу роль у забезпеченні моніторингу виконання домовленостей, зокрема через Спеціальну моніторингову місію (СММ). Місія забезпечувала збір інформації про дотримання режиму припинення вогню, хоча її доступ до окупованих територій часто був обмежений. Нормандський формат за участю Німеччини та Франції забезпечував платформу для дипломатичних переговорів, спрямованих на підтримку імплементації Мінських угод. Переговори у форматі Нормандської четвірки (Німеччина, Франція, Україна, Росія) відіграли важливу роль у дипломатичних спробах врегулювання конфлікту на Донбасі.

Формат був створений у 2014 році після початку російської агресії в Україні, і мав на меті залучення ключових сторін до переговорного процесу, спрямованого на досягнення миру через посередництво європейських партнерів. Переговори зосереджувалися на припиненні вогню, обміні полоненими, виведенні важкого озброєння та створенні умов для політичного врегулювання, таких як надання особливого статусу окремим районам Донецької та Луганської областей. Важливими учасниками були Ангела Меркель та Франсуа Олланд, а згодом Еммануель Макрон та Олаф

Шольц, які намагалися знайти баланс між інтересами сторін і уникнути ескалації конфлікту. Водночас переговори містили ключові суперечності про роль росії, послідовність виконання угод, механізми контролю. Так, Москва заперечувала свою участь як сторони конфлікту, позиціонуючи себе як «посередника». Це ускладнювало реалізацію домовленостей, адже вона вимагала від України прямих переговорів із представниками самопроголошених республік, що офіційний Київ категорично відкидав. Загалом, участь і повноваження усіх учасників визначається статтею 8 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, де зазначається: «Акт, який стосується укладення договору, вчинений особою, яка не може на підставі статті 7 вважатися уповноваженою репрезентувати державу з цією метою, не має юридичного значення, якщо його згодом не підтверджено цією державою» [74]. Мінські протоколи підписали представник ОБСЄ, посол росії в Україні, колишній президент України, який є представником України, і «лідери самопроголошених республік (ЛНР/ДНР)», але лише одна з цих осіб – представник ОБСЄ – повністю відповідає умовам Віденської конвенції, при цьому лідери сепаратистів не підпадають під жодну категорію, перелічену в статті 7.2, а представники України та росії не мали «повних повноважень» (хоча й були призначені своїми країнами [64, с. 77]).

Також Україна наполягала на пріоритеті відновлення контролю над державним кордоном перед політичними змінами, тоді як Росія і представники ОРДЛО вимагали спочатку виконання пунктів про місцеві вибори і «особливий статус» регіонів. Існували труднощі щодо контролю виконання контролю за домовленостями. ОБСЄ, яка мала статус технічного посередника, не мала достатнього доступу до окупованих територій, що ускладнювало моніторинг виконання припинення вогню та інших положень угод.

Організація об'єднаних націй не виступала прямим посередником у конфлікті, однак її структура використовувалася для обговорення

гуманітарних питань і порушення норм міжнародного права. США, хоча й не були частиною Нормандського формату, активно впливали на переговорний процес через дипломатичний тиск на Росію та військову підтримку України.

Головною проблемою Мінських угод стало їх невиконання. Попри численні домовленості про припинення вогню, обстріли тривали, а сторони конфлікту обмінювалися звинуваченнями у їхньому порушенні. Політичні положення угод, такі як проведення виборів і особливий статус регіонів, викликали гострі суперечки в українському суспільстві. Крім того, росія, попри свою участь у домовленостях, позиціонувала себе як «посередника», а не сторони конфлікту, що ускладнювало виконання угод.

З початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року Мінські угоди остаточно втратили свою актуальність. Ескалація конфлікту продемонструвала, що переговори не змогли вирішити ключові суперечності між сторонами, а лише відтермінували активну фазу війни. Вторгнення стало новим етапом російсько-українського конфлікту, який вимагав інших підходів до медіації. З цього періоду прослідковується три типи посередницьких зусиль: прямі переговори (проводилися в Білорусі, потім у Туреччині, а додаткові зустрічі відбувалися онлайн, але відмова від них спричинена покращенням військових позицій України, з одного боку, та відсутністю суспільної підтримки через викриття військових злочинів, скоєних російськими військами в Бучі та Ірпені, з іншого); переговори з конкретних питань; спроби розпочати відновлення прямого припинення вогню та переговори про врегулювання [37, с. 3].

У нових умовах роль медіації значно ускладнилася. Уряди країн, які підтримували Україну, зосередилися на військовій і економічній допомозі, що обмежило їхні можливості виступати нейтральними посередниками. Київ відвідало чимало представників європейських політиків, низка яких (зокрема, президент Франції Е. Макрон, президент Туреччини Р. Ердоган) вели активні переговори з президентом росії путіним. Але ефективність

такого діалогу залишається проблематичною, хоча самі спроби домовитися хоча б у частині гуманітарних питань (у т.ч. стосовно виведення українських військ з «Азовсталі» в Маріуполі) мали успіх. Також мало певний успіх у налагодженні обміну полоненими. Спільні зусилля міжнародних організацій, таких як ООН, та окремих країн (Туреччини, Катару, Об'єднаних арабських еміратів, Саудівської Аравії), зокрема в питанні «зернової угоди», продемонстрували, що навіть у таких обставинах медіація може бути ефективною в розв'язанні часткових проблем [35, с. 293]. Угоди, які виникли в результаті, були можливими, на думку Т. Малярєнко та С. Вольфа, перш за все, тому, що посередництво не зачіпало основних інтересів воюючих сторін, адже зернова ініціатива передусім слугувала конкретним економічним і дипломатичним цілям обох сторін, а зусилля третіх сторін досягти згоди між офіційними Москвою та Києвом (часто за допомогою човникової дипломатії, а не прямих переговорів), відбувалися здебільшого поза параметрами розрахунків, що завдають шкоди обом сторонам [37, с. 2]. Ці зусилля підтвердили цінність більш-менш нейтральних брокерів, але також вказали на межі посередництва. Але комплексне розв'язання цього іредентичного конфлікту виявляється малоефективним. Обидві сторони конфлікту та їх союзники і прихильники займають позицію, щоб ситуація безвихіддя, в якій вони опинилися, залишалася стійкою. За цих умов зберігається стан, в якому кожна сторона не може завдати занадто великої шкоди супротивній.

3.2. Іредентичні конфлікти ХХІ століття та практики медіації для їх врегулювання (на прикладі конфліктів за незалежність та об'єднання одного етносу)

У ХХІ столітті система міжнародних відносин містить значну кількість іредентичних конфліктів за незалежність та об'єднання одного

етносу. Обсяг та логіка кваліфікаційної роботи не передбачає детальний аналіз кожного з них, тому виокремимо низку, які характеризуються масштабністю залучених у них акторів, значимості для світової політики та практик медіацій для їх розв'язання.

Кашмірський конфлікт, який маю понад півстолітню тривалість і поширюється на невеликий регіон у Гімалайському хребті, розташований між Індією, Пакистаном і Китаєм. Багато завойовників висунули претензії на регіон Кашмір протягом його історії, включаючи індуїстів, Моголів, афганців і британців. Британська Індія складалася з територій, якими безпосередньо керувала англійська корона, і «князівських» держав, які мали незалежність у всіх сферах, окрім оборони, закордонних справ і комунікацій. Після Другої світової війни в 1947 році англійці надали субконтиненту незалежність, розділивши територію на дві суверенні держави: території з більшістю індуїстів утворили Індію, а території з більшістю мусульман стали Пакистаном [25, с. 283]. Під час здобуття незалежності Великобританія дала княжим державам можливість приєднатися або до Індії, або до Пакистану. Махараджа Харі Сінгх, який правив княжою державою Кашмір, спершу віддав перевагу незалежності, а не приєднанню до будь-якої країни. Унікальністю ситуації було те, що Кашмір протягом століття до цього був захоплений етнорелігійною групою сикхів і місцеве населення, переважно мусульманське, зазначавало тотальних репресій. Таке рішення потенційно викликало конфлікт, для уникнення якого махараджа підписав «угоди про очікування» з Індійським Союзом та Пакистаном, намагаючись втриматися. Це рішення створило основу для тривалого ірредентичного конфлікту між Індією та Пакистаном, який виражався як у збройних сутичках між ними, так і у війнах.

Зазначимо, що населення Кашміру та його вимоги відіграють значну роль у внутрішній політиці Пакистану, що призводить до повторних конфліктів, незважаючи на неодноразові невдачі. Напруженість між Індією та Пакистаном через Кашмір обійшлася обом сторонам надзвичайно дорого

через перенаправлення витрат, втрачені можливості для взаємозбагачення економічної діяльності та, звісно, життя людей, втрачені у війнах і бойових діях, окрім війни. Незважаючи на те, що обидві країни мають багато розбіжностей (релігійних, економічних, політичних, культурних), які можуть виступати джерелами конфлікту, саме нереалізований іредентизм лежить в основі суперництва. Пакистан за допомогою різних методів намагався «повернути» «втрачену» територію Кашміру, населену більшістю мусульман. Індія ж, у свою чергу, постійно чинить опір цьому, водночас ненавмисно розпалюючи вогонь іредентизму своєю політикою в Кашмірі. Тобто, Кашмір, який не отримав незалежності, по суті відстоює інтереси до територіального об'єднання. Але у такому разі саме вважається Пакистан іредентистським, оскільки він прагне об'єднати Кашмір з рештою своєї території в єдину країну. Відтак, складність, з одного боку, полягає у визначенні цілей іредентистського руху: незалежність чи включеність усіх територій, де проживають кашмірці, у склад Пакистану. З другого боку, як зазначає Стівен М. Сайдеман, «іредентистська динаміка в цьому суперництві може здатися загадковою, оскільки вона тривала так довго без вирішення і, безумовно, є контрпродуктивною для довгострокових інтересів обох держав і населення спірної території – Кашміру» [47, с. 203].

На процеси медіації для розв'язання цього тривалого іредентичного конфлікту можуть вплинути наступні фактори: зусилля Індії щодо управління Кашміром (вони можуть створити більшу чи меншу напруженість, що, в свою чергу, може активізувати або демобілізувати групи в регіоні) та іредентично орієнтована зовнішня політика Пакистану (він може збільшити або зменшити підтримку повстанських груп у Кашмірі, що може спровокувати реакцію Індії).

Важливу роль також відіграє релігійний фактор. Так, індійський штат Джамму і Кашмір поділяється на три регіони, кожен з яких має свій власний склад релігійних груп. Так, у Джамму проживають переважно індуїсти і сикхи, в Ладакх мусульманами-шиїтами і буддисти, а в Долині Кашміру –

мусульмани-суніти. Зрозуміло, що створення окремої адміністративної одиниці посилює не лише релігійну, а й етнічну ідентичність. Сепаратистські настрої найсильніші в Долині, оскільки тамтешні мусульмани відчують найбільшу відчуженість від індійського уряду і є найбільш близькими до кашмірців по той бік міжнародної лінії контролю – Азад Кашмір – у Пакистані та до пакистанців загалом [47, с. 212]. Проте етнічні розбіжності мають значення, послаблюючи потенційну підтримку незалежного Кашміру, оскільки не всі мусульмани в регіоні вважають себе кашмірцями. Але дії уряду Індії, спрямовані на знищення автономії цього штату суттєво ускладнили взаємовідносини між цією країною та Пакистаном і Китаєм. Так, 5 серпня 2019 року було прийнято «Закон про реорганізацію Джамму і Кашміру 2019 року», а перед цим скасовано ст. 370 конституції Індії, скасувавши особливий статус штату Джамму і Кашміру, який мав право мати окрему конституцію, державний прапор і автономію над внутрішнім управлінням штату, скасовано 166 законів, у тому числі ті, що стосуються громадянства, власності на майно та основних прав [30]. Відповідно, потенціал медіації був нівельований. А реакція світової спільноти була неоднозначною: одні держави класифікували цей політичний акт як внутрішню справу Індії, а інші – як порушення прав кашмірців та порушення мирних угод.

Влада Індії, усвідомлюючи характер ірредентичної політики Пакистану з претензіями на ці території, а також згодом й претензії Китайської народної республіки на дещо меншу територію, здійснила низку дій, спрямованих на протидію їм. На початку конфлікту вона пообіцяла значну автономію Кашміру та можливий плебісцит щодо його майбутнього. Стаття 370 конституції Індії надала штату Джамму і Кашмір особливий статус із більшою автономією, ніж інші федеральні одиниці. Однак із середини 1960-х років Індія намагалася тісніше інтегрувати Джамму і Кашмір в решту країни. Ці зусилля змогли спровокувати Пакистан у 1965 році, спричинивши спалах другої війни між двома країнами. До 1963 року альянс між шейхом

та Індією досяг свого піку, і в Кашмірі знову спалахнуло насилля, а Пакистан, який став свідком заворушень у Кашмірі, вирішив перевірити рішучість Індії у Качському Ранні, здійснивши Операцію «Гібралтар». У той час Індія, яка не була зацікавлена у військовому протистоянні, прагнула швидкого припинення вогню та передала повноваження вирішення суперечки до Міжнародного суду, але після інциденту з Катчем у Кашмірі спалахнули масові заворушення. Цей інцидент мав передусім релігійні джерела: було вкрадено Хазаратбал (волосся пророка Мухаммеда) і хоча з часом його було повернуто, пакистанське керівництво розглядало події як ознаку слабкості влади Індії на фоні невдоволення кашмірців. Як зазначає Дж. Гокек, Пакистан, зі своїми ірредентистськими претензіями, вирішив скористатися ситуацією, надіславши війська, переодягнені в місцевих племен, які мали підбурювати повстання в прикордонних районах Кашміру; а в цей час пакистанські політичні лідери, планували закликати до припинення вогню зі зверненням до міжнародної спільноти з проханням провести плебісцит, щоб визначити майбутнє Кашміру [25, с. 282]. Цей інцидент переріс у війну, яка була припинена за активної ролі Організації об'єднаних націй (Резолюція 211 Ради Безпеки ООН від 20 вересня 1965 року).

Протягом 1970-х років Індія проводила більш поступливу політику, особливо у контексті зменшення ірредентичних претензій з боку Пакистану, який переживав політичну кризу через сепаратистські процеси у Східному Пакистані. На тлі цього 2 липня 1972 року між Індією та Пакистаном підписується угода, яка у політичному дискурсі отримала назву «Договір Шімла». Окрім домовленостей щодо територіальних претензій ключовою тезою цієї угоди була вимога вирішувати свої розбіжності мирними засобами шляхом двосторонніх переговорів [48]. Утім суттєвих результатів це так і не дало, навпаки, відбувалася радикалізація суспільства та утвердження впливу екстремістських організацій на політичне життя. Багато вчених вказують на вибори 1987 року в Кашмірі як на ключовий

поворотний момент, коли Партія Конгресу утворила коаліцію з Національною конференцією в умовах значних фальсифікацій. , запламувавши останню в очах багатьох кашмірців. Крім того, вибори, очевидно, були затьмарені фальсифікаціями, до того ж після цих подій відбулася значна мобілізація, що призвело до більшої підтримки іредентизму та сепаратизму (очевидний був поділ на два табори: на підтримку приєднання та проголошення незалежності) як у Кашмірі, так і з боку Пакистану [30, с. 215].

У переговорних процесах кожна сторона відстоювала наступні позиції: індійська сторона визначала Кашмір невід'ємною частиною Індії, а, відповідно, контроль Пакистаном над північними й північно-західними районами штату Джамма і Кашмір проголошувала незаконними; пакистанська ж сторона відстоює ідею проведення плебісциту під міжнародним контролем, для реалізації права кашмірського народу на самовизначення. Значимим фактором, який стимулює переговорні процеси, є зростання терористичної загрози у регіоні, передусім мова йде про посилення впливу міжнародного ісламістського тероризму.

Останні десятиліття спостерігалися спроби конструктивних переговорів, зокрема у 2004 році президент Пакистану П. Мушарраф ініціював введення в дію триетапного плану врегулювання кашмірського питання. Спочатку сторони повинні визначити особливості розселення релігійно-етнічних груп Джамму і Кашмір, далі – здійснити заходи по демілітаризації цих територій, а на завершальному – означити механізми спільного контролю над територіями [31]. Утім, уже в липні 2006 р. в результаті терористичного акту в індійському м. Мумбаї із значною кількістю загиблих, а згодом – в листопаді 2008 р. – чергового у тому ж місті, змінили акценти переговорів саме на боротьбу з тероризмом, послаблюючи саме позиції Пакистану, готового відмовитися від претензій на Кашмір, якщо Індія дозволить вільний рух жителів обох частин Кашміру при незмінності існуючих кордонів; надасть регіону автономію (уже про

незалежність мова не йшла); демілітаризує територію та візьме участь у створенні «спільного нагляду» за участю представників Пакистану, Індії і Кашміру [70, с. 50]. Але тероризм як, з одного боку, пригальмовує інтенсивність переговорних процесів, а з іншого, – визначає їх безальтернативність. Але відсутність реального посередника, яким на перших етапах була Організація об'єднаних націй (резолюція Ради безпеки якої проголосила ключовим зниження ескалації та підготовку й проведення референдуму [58]; Резолюція Ради Безпеки ООН 39 запропонувала визначити три держави-учасники переговорів у якості медіаторів [57]), не дозволяє донині не лише досягнути успіху, а й, навпаки, враховуючи дії офіційного Делі, поглиблює структурні протиріччя цього конфлікту.

Одним із значимих сучасних іредентичних конфліктів, які мають тенденцію до загострення і потребує ролі медіатора, є баскський іредентизм. Його унікальність полягає у тому, що він визначається як іредентизм меншин. Це іредентистський конфлікт, розпочатий етнічною групою, яка є меншістю, а не більшістю в суверенній державі. Початок формування баскської нації на основі відповідної етнічної групи, яка тривалий період населяла території сучасних північної Іспанії та південної Франції, припадає на 1895 рік – утворення Баскської націоналістичної партії (PNV), яка мала на меті здобути незалежність для чотирьох баскських провінцій на півночі Іспанії. Як і у випадку з Кашміром, тривале нерозв'язання політичних претензій радикалізує опозицію і, як наслідок, утворюються терористичні організації. У 1959 році група активістів об'єднується в ЕТА (баскська батьківщина та свобода), яка була злиттям двох груп радикальних студентів, які виявився нетерплячим через бездіяльність Баскської націоналістичної партії. Ці войовничі баски знайшли притулок у Франції в липні 1961 року, а протягом цього часу французька держава мала угоду з ЕТА про те, що поки баскське насилля не буде перенесено у Францію, уряд дивитиметься в інший бік. Угода передбачала, що французький уряд забезпечить безпечну зону для біженців ЕТА, якщо вони не практикуватимуть насильство в межах

своїх кордонів і не заохочуватимуть його серед французького баскського населення, тим самим започатковуючи іредентизм [25, с. 284]. Логіка політичних процесів показала поширення баскського іредентизму і на територію Франції. Оскільки ЕТА використовувала терористичні методи боротьби, уряди Іспанії та Франції потребували консолідованих дій щодо запобігання насиллю. У 1979 році французький уряд почав проводити політику, яка позбавила басків права на отримання статусу біженця, а в 1984 році силові структури почали захоплювати та екстрадувати учасників ЕТА до Іспанії.

Основні результати дослідження опубліковано у працях:

Слюсар В., Слюсар М., Волкова К. Потенціал медіації в іредентичних конфліктах в арабському світі (на прикладі війни у Західній Сахарі). *Society and Security*. 2024. № 4 (4). С. 28 – 33.

Slyusar V., Dykyi A., Vitiuk I., Slyusar M. Modern Irredentist Conflicts in the Arab World: Political Science and Socio-Philosophical Aspects (Part 1). *Society and Security*. 2024. № 5. Pp. 6 – 65.

Висновки до розділу 3.

На прикладах сучасних конфліктів було показано, що медіація може мати різні результати залежно від залучення міжнародних і регіональних акторів. Зокрема, у конфлікті між Марокко та Західною Сахарою активна роль міжнародних організацій сприяла зменшенню насильства, але не призвела до остаточного вирішення. У випадках Косово та Південного Судану медіація допомогла визначити юридичні рамки для подальших переговорів. Проблеми правового статусу Західної Сахари в міжнародному праві значно ускладнюють досягнення компромісу між конфліктуючими сторонами. Спроби застосування методу медіації через долучення нейтральних сторін у конфлікті в Західній Сахарі не мав успіху, але сприяв

початку діалогу, у т.ч. щодо припинення вогню, хоча й не мав вирішального значення. Наразі невирішеним є питання, яка держава може взяти на себе функції медіатора у подальших перемовинах.

Іредентичні конфлікти в Західній та Північній Африці та на Коморських островах мають низку особливостей. По-перше, вони часто зумовлені колоніальною спадщиною та межами, встановленими без урахування етнічних зв'язків. По-друге, релігійний чинник додає культурної глибини конфліктам, оскільки часто саме релігійні організації підтримують іредентичні ідеї. По-третє, Франція, як колишня метрополія, продовжує впливати на конфлікти, зокрема через політико-адміністративний контроль над Майоттою. По-четверте, міжнародні організації, на які покладено місію підтримання миру, такі як ООН, не здатні ефективно вирішувати ці конфлікти, що підвищує ризик ескалації, але сприяє зростанню ролі регіональних організацій, зокрема Африканського союзу. По-п'яте, ці конфлікти поглиблюють нестабільність у регіоні, збільшуючи потік мігрантів та посилюючи соціальні проблеми.

У розділі показано, що успіх медіації залежить не лише від процедур, але й від готовності сторін до компромісу. Практичний досвід підтвердив, що довгостроковий успіх можливий лише за умови стабільного міжнародного моніторингу та забезпечення ресурсів для виконання угод.

ВИСНОВКИ

Медіація є одним із ключових інструментів для врегулювання іредентичних конфліктів у сучасній системі міжнародних відносин. Вона дозволяє не лише знижувати рівень насильства, але й створювати умови для сталого миру. Проте ефективність медіації залежить від готовності сторін до діалогу, нейтральності посередників і гнучкості застосовуваних методів. Практичний досвід продемонстрував, що міжнародні організації можуть сприяти медіації, але їхня роль обмежена без політичної волі залучених держав. Водночас залучення культурних, історичних і соціальних факторів у медіативні процеси є необхідною умовою для вирішення глибоких етнонаціональних конфліктів.

1. Іредентичні конфлікти, за своєю сутністю, є міжетнічними конфліктами, що виникають через прагнення певних груп інтегрувати території, населені етнічно спорідненими спільнотами, до «материнської держави». Цей феномен базується на ідеї історичної справедливості, етнічної єдності та відновлення державних кордонів. У роботі відзначено, що іредентизм історично пов'язаний із політичними рухами, такими як італійський іредентизм XIX століття, але набув ширшого значення, охоплюючи сучасні міждержавні конфлікти. Визначено, що причинами іредентичних конфліктів є історичні наративи, етнічні зв'язки, націоналізм, економічні інтереси та геополітичні чинники. Особливу увагу приділено ролі етнічної ідентичності, яка інтегрує культурні, мовні та історичні ознаки групи, що стає базисом для політичних вимог. Іредентизм може проявлятися як політичний рух, що прагне до об'єднання розділених етнічних спільнот, або як агресивна зовнішня політика держави. Унікальність цих конфліктів полягає у їхньому потенціалі переростати у міжнародні військові зіткнення. У роботі підкреслено, що іредентизм відрізняється від сепаратизму тим, що передбачає приєднання до іншої держави, а не створення незалежного утворення. Розглянуто фактори, які сприяють ескалації таких конфліктів, зокрема політична мобілізація, пропаганда і зовнішня підтримка.

2. Іредентичні конфлікти є складним феноменом, який поєднує в собі етнічні, історичні та геополітичні аспекти, що формують основу для міждержавної напруги. У роботі наголошено, що ці конфлікти часто виникають на основі історичних претензій до територій і прагнення до етнічної єдності. Їхній вплив на міжнародну стабільність обумовлений високою динамікою ескалації та частими переростаннями у збройні конфлікти. Дослідження підкреслює важливість медіації як інструменту мирного вирішення конфліктів, що дозволяє уникати застосування сили та забезпечувати діалог між сторонами.

3. Сучасні іредентичні конфлікти, такі як суперечка Марокко щодо Західної Сахари, аргентинські претензії на Мальвінські острови чи конфлікти в Кашмірі, демонструють складність застосування медіації через геополітичні інтереси залучених держав та міжнародних акторів. Практика медіації є дієвим інструментом у врегулюванні іредентичних конфліктів, однак її ефективність залежить від нейтральності посередників, готовності сторін до компромісу та міжнародного контролю за виконанням домовленостей. Успіх медіації у таких конфліктах часто обмежується відсутністю політичної волі сторін до співпраці, що демонструє, наприклад, невирішений статус Західної Сахари навіть після десятиліть зусиль ООН. Історичні, етнічні та релігійні чинники значно ускладнюють досягнення угоди, оскільки вони глибоко впливають на ідентичність і сприйняття конфліктуючими сторонами своїх територіальних претензій. Відсутність чітких критеріїв і юридичних рамок, як у випадку з Кашміром чи Майоттою, призводить до поглиблення конфлікту та стає перешкодою для успішної медіації. У розв'язанні конфліктів важливим є залучення регіональних організацій, які можуть сприяти зменшенню напруги, як це спостерігалось у випадку баскського іредентизму. Військові дії та економічний вплив посередників, які не дотримуються принципу нейтральності, можуть послаблювати довіру до медіації, як це було у конфлікті Марокко та Західної Сахари. Політика деколонізації, що лежить в основі багатьох іредентичних

претензій, потребує більш системного підходу з боку міжнародних організацій для уникнення нових конфліктів. У перспективі ефективна медіація вимагає не лише політичної, але й соціально-економічної підтримки сторін, що може сприяти довготривалому врегулюванню та запобіганню новим кризам.

4. Ефективність медіації залежить від низки факторів, серед яких нейтральність медіатора, врахування історичних і культурних особливостей конфлікту, а також гнучкість у методах посередництва. Аналіз підтвердив, що медіація може бути корисною навіть у найскладніших випадках, але вимагає високого рівня підготовки та адаптації до унікальних умов кожного конфлікту. Водночас виклики, такі як ірраціональні наративи, апеляція до історичної пам'яті та геополітичні інтереси, суттєво ускладнюють процес переговорів. Проте, багато конфліктів залишаються невирішеними через політичну непоступливість і небажання сторін іти на компроміс. Аналіз досвіду також вказує на необхідність системного підходу до роботи з історичними травмами та раціоналізації історичних наративів. Успішна медіація потребує розробки довгострокових стратегій, які включають моніторинг виконання угод та підтримку міжнародних гравців.

5. Медіація може мати різні результати залежно від залучення міжнародних і регіональних акторів. Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, а також регіональні ініціативи, відіграють важливу роль у медіаціях, але часто стикаються з обмеженнями у своїх мандатах. Наприклад, культурно-адаптивний підхід дозволяє медіатору враховувати культурні й релігійні аспекти, що особливо важливо для ірредентичних конфліктів. Успішні приклади, такі як Угода Страсної п'ятниці у Північній Ірландії, демонструють, що трансформаційна медіація може посилити здатність сторін до самовизначення. Практика медіацій вивила: міжнародні організації, на які покладено місію підтримання миру, такі як ООН, не здатні ефективно вирішувати ці конфлікти, що підвищує ризик ескалації, але

сприяє зростанню ролі регіональних організацій, зокрема Європейського союзу, Африканського союзу.



СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Africa Governance Report 2023 - Unconstitutional Change of Government in Africa, African Regional Bodies African Union (AU). Midrand Johannesburg, 2023. 141 p. <https://africanlii.org/akn/aa-au/doc/report/2023-02-01/africa-governance-report-2023-unconstitutional-change-of-government-in-africa/eng@2023-02-01/source>
2. Ambrosio Th. Irredentism. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/irredentism>
3. Ambrosio Th. Irredentism: Ethnic Conflict and International Politics. Chapters 1-2, Westport, USA: Praeger Publishers, 2001. Pp. 1 – 30.
4. Ashford D. E. The Irredentist Appeal in Morocco and Mauritania. *Political Research Quarterly*. 1962. № 15 (4). Pp. 641-651. <https://doi.org/10.1177/106591296201500405>
5. Bagatsky E. V. Conflict in the Western Sahara from the point of view of international humanitarian law. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 46. С.174-178.
6. Baraldi C. A framework for understanding intercultural mediation from the standpoint of a systemic theory of communication. *The Routledge Handbook of Intercultural Mediation*; edited By Dominic Busch, 2022. Pp. 320 – 328. doi: <https://doi.org/10.4324/9781003227441-40>
7. Brandon M., Field R. An Analysis of the Complexity of Power in Facilitative Mediation and Practical Strategies for Ensuring a Fair Process. *The Arbitrator & Mediator*. 2020. № 39 (1). Pp. 33 – 48.
8. Camp J. Start with No: The Negotiating Tools that the Pros Don't Want You to Know. New York: Crown Currency, 2002. 288 p.
9. Christidis Y. The state of relations between Greece and North Macedonia – six years after the signing of the Prespa Agreement. Friedrich-Ebert-Stiftung. 2024. URL: <https://athens.fes.de/event/the-state-of-relations-between-greece-and-north-macedonia-six-years-after-the-signing-of-the-prespa-agreement.html>

10. Comoran mayors protest operation «Wuambushu» in Mayotte to repatriate migrants // Africanews. – 29.04.2023. <https://www.africanews.com/2023/04/29/comoran-mayors-protest-operation-wuambushu-in-mayotte-to-repatriate-migrants/>
11. Comores. Constitution du 23 décembre 2001. (version modifiée, 23 mai 2009) <https://mjp.univ-perp.fr/constit/km2009.htm>
12. Constitution Of The Argentine Nation. <http://www.biblioteca.jus.gov.ar/argentina-constitution.pdf>
13. Crowe J., Field R. M. The Empty Idea of Mediator Impartiality. *Australian Dispute Resolution Research Network Blog*. 2019. № 29. Pp. 273 – 280. <https://adrresearch.net/2019/10/03/the-empty-idea-of-mediator-impartiality/>
14. Cuestión de las Islas Malvinas: la Argentina reafirma sus legítimos derechos de soberanía. Ministerio de Relaciones Exteriores, Comercio Internacional y Culto. Miércoles 3 Enero 2024. <https://cancilleria.gob.ar/es/actualidad/noticias/cuestion-de-las-islas-malvinas-la-argentina-reafirma-sus-legitimos-derechos-de-2>
15. Day C. President Carter's Leadership at Camp David: Mediation as an Exercise in Strategic Thinking. Carlisle Barracks: U.S. Army War College, 2011. 30 p.
16. Dhoinine I. Statement summary. *General Debate. General Assembly*, 27 September 2012. <https://gadebate.un.org/en/67/comoros>
17. Drury M. Anticolonial irredentism: the Moroccan liberation army and decolonisation in the Sahara. *The Journal of North African Studies*. 2022. № 29 (2). Pp. 228 – 254. <https://doi.org/10.1080/13629387.2022.2056449> .
18. Eco U. Ur-Fascism. *The New York Review of Books*. 1995. June 22. URL: <https://www.nybooks.com/articles/1995/06/22/ur-fascism/> .
19. Eddy B., Lomax M. *Mediating High Conflict Disputes*. San Diego: HIGH Conflict Institute Press, 2021. 234 p.

20. Elgström O., Bercovitch J., Skau C. Regional Organizations and International Mediation: The Effectiveness of Insider Mediators. *African Journal of Conflict Resolution*. 2003. № 3 (1). Pp. 11 – 27.

21. European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). Mediation Development Toolkit Ensuring implementation of the CEPEJ Guidelines on mediation. CEPEJ. 2018. № 7. 16 p. <https://rm.coe.int/guide-to-mediation-for-lawyers-en/1680ac4909>

22. Fabricius P. Comoros-Mayotte saga a microcosm of Africa-Europe migration crisis / Peter Fabricius // Institute for Security Studies. –12.05.2023. <https://issafrica.org/iss-today/comoros-mayotte-saga-a-microcosm-of-africa-europe-migration-crisis>

23. Folger J. P., Bush R. A. Transformative Mediation and Third-Party Intervention: Ten Hallmarks of a Transformative Approach to Practice. *Mediation Quarterly* 1996. № 13 (4). Pp. 263 – 278.

24. Girard R. The Scapegoat. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986. 215 p.

25. Gokcek G. Irredentism versus secessionism: The potential for international conflict. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2011. № 17(3), Pp. 276-296.

26. Heyne ter M. The Mediator's Trap: Dayton's Cultural Negligence for a Culture of Peace. *E-International Relations*. 2021. 24 May. URL: <https://www.e-ir.info/pdf/92379>

27. Horowitz D. L. Irredentas and Secessions: Adjacent Phenomena, Neglected Connections (Chapter 1). *Irredentism and International Politics* / N. Chazan (ed.). Boulder, CO: Lynne Rienner Publ., 1991. P. 9 – 22.

28. How can cultural differences impact conflict mediation approaches? *Psicosmart*. 2024. August 28. URL: <https://psico-smart.com/en/blogs/blog-how-can-cultural-differences-impact-conflict-mediation-approaches-135738>

29. Ibrahim A. A. The Western Sahara conflict: A study in third party mediation. *Cambridge Review of International Affairs*. 1988. № 2:1. Pp. 27 – 34.

30. Jammu and Kashmir Reorganisation Act, 2019
https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/15242/1/re-organisation_act,2019.pdf
31. Kashmir: The View from Islamabad. *International Crisis Group*. 2003. Report № 69. <http://merln.ndu.edu/archive/icg/pakistankashmir.pdf>
32. Keeling D. J. A geopolitical perspective on Argentina's Malvinas / Falkland claims. *Global Discourse*. 2013. № 3 (1). Pp. 158 – 165.
<https://doi.org/10.1080/23269995.2013.812704>
33. Kim G. Irredentism in Disputed Territories and Its Influence on the Border Conflicts and Wars. *The Journal of Territorial and Maritime Studies*. 2016. vol. 3. № 6. Pp. 87 – 101.
34. Law S. F. Culturally sensitive mediation: the importance of culture in mediation accreditation. *Australasian Dispute Resolution Journal*. 2009. № 20 (3). pp. 162 – 171.
35. Likarchuk D., Kostyrya I., Koval O., Datsenko V., Kryvoshein V. Peculiarities of the use of political mediation in the Russian-Ukrainian war: principles of application and problems of solution. *Cuestiones Políticas*. 2022. № 40 (75). Pp. 285 – 298. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.19>
36. Macharzina K. Mediation in International Negotiations. *Management International Review*. 2001. Vol. 41, Is. 1. P. 3.
37. Malyarenko T., Wolff S. Unfulfillable Promise: Mediation Efforts in the Russian-Ukrainian War since 2014. Part 2. Wartime Mediation. *PONARS Eurasia Policy Memo*. 2024. № 871. P. 1 – 8. https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/2024/01/Peprm_871_Malyarenko_Wolff_January2024.pdf
38. Mediation (international relations) [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.britannica.com/topic/mediation-international-relations> .
39. Merrills J., De Brabandere E. Mediation. *Merrills' International Dispute Settlement*, Cambridge: Cambridge University Press, 2022, pp. 66 – 83.

40. Mosten F., Scully E. *The Complete Guide to Mediation: How to Effectively Represent Your Clients and Expand Your Family Law Practice*. Chicago, Illinois: American Bar Association, 2015. 326 p.

41. Ozigci Y. E. The Problem of Returning to the «Things Themselves» in the IR Theorisation: Phenomenology's Possible Use in the Study of the Pre-Theoretical, Immediate Givenness of the IR Phenomena and Events. *Athens Journal of Philosophy*. 2023. Volume 2, Issue 4, P. 277 – 296.

42. Pagoaga Ruiz de la Illa A. International Dispute Settlement in Africa: Dispute Settlement and Conflict Resolution under the Organization of African Unity, the African Union, and African Traditional Practices: A Critical Assessment. *Deusto Journal of Human Rights*. 2017. № 3 (December). Pp. 57 – 92. <https://doi.org/10.18543/aahdh-3-2006pp57-92>

43. Prevention and Mediation. *Political and Peacebuilding Affairs*. <https://dppa.un.org/en/prevention-and-mediation>

44. Recensement de la population de Mayotte en 2017. L'Institut national de la statistique et des études économiques <https://www.insee.fr/fr/information/2411261>

45. Ruegger S. The causes of irredentist claims. *Association for the Study of Nationalities*. 2019. URL: <https://nationalities.org/custom-content/uploads/2022/02/ASN19-N15-Ruegger.pdf>

46. Saideman S., Ayres R. Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities at Risk Data from the 1980s and 1990s. *Journal of Politics*. 2000. № 62. Pp. 1126 – 1144.

47. Saideman S. M. At the heart of the conflict: irredentism and Kashmir. Paul T. V., ed. *The India-Pakistan Conflict: An Enduring Rivalry*. Cambridge University Press, 2005. Pp. 202 – 224.

48. Simla Agreement. July 2, 1972 <https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/5541/simla+agreement>

49. Ślusar W. Problem przemocy i wojny w kontekście transformacji społecznych. Sapeńko R. & Pochyły P. (red.) *Wojna / Pokój. Humanistyka wobec wyzwań współczesności: monografia*. Zielona Góra: morpho, 2017. S. 24 – 51.

50. Slyusar V., Dykyi A., Vitiuk I., Slyusar M. Modern Irredentist Conflicts in the Arab World: Political Science and Socio-Philosophical Aspects (Part 1). *Society and Security*. 2024. № 5. Pp. 6 – 65.

51. Slyusar V. M., Khrystokin G. V., Yastrebova A. O. Is dialogue possible in the post-truth era? (Media philosophy and social and communication studies) *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2023. № 1 (93). Pp. 29 – 40.

52. Sudborough C. M. Mediation. Mediating Sovereign Debt Disputes. *European Yearbook of International Economic Law*. 2023. vol 35. Pp. 67 – 121. https://doi.org/10.1007/978-3-031-46787-5_3

53. The Union of the Comoros and Mayotte. *Ministry for Europe and Foreign Affairs*. April 2021. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/regional-strategies/indo-pacific/the-indo-pacific-a-priority-for-france/france-in-the-south-west-indian-ocean/article/the-union-of-the-comoros-and-mayotte>

54. Trinidad J. Territorial Integrity, Irredentist Claims, and the Identification of Self-Determination Units in State Practice. *Self-Determination in Disputed Colonial Territories*. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge University Press, 2018. Pp. 70 – 156.

55. United Nations General Assembly 1514 (XV) «The Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples». 14 December 1960. URL: <https://www.sfu.ca/~palys/UN-Resolution%201514.pdf>

56. United Nations General Assembly Resolution 34/37 «Question of Western Sahara». 21 November 1979. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/376/64/pdf/nr037664.pdf>

57. United Nations General Assembly Resolution 39 (1948) / [adopted by the Security Council at its 230th meeting. 20 January 1948.

https://digitallibrary.un.org/record/111954/files/S_RES_39%281948%29-EN.pdf?ln=en

58. United Nations General Assembly Resolution 47 (1948) / [adopted by the Security Council at its 286th meeting, 21 April 1948.

https://digitallibrary.un.org/record/111955/files/S_RES_47%281948%29-EN.pdf?ln=en

59. United Nations General Assembly, Admission of the Comoros to membership in the United Nations, A/RES/3385 (XXX), UN General Assembly, 12 November 1975.

<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/UNMembers%20ARES3385%20XXX.pdf>

60. United Nations General Assembly, Question of the Comorian Island of Mayotte, A/RES/49/18, UN General Assembly, 6 December 1994.

<https://digitallibrary.un.org/record/165500?ln=en&v=pdf>

61. United Nations General Assembly, Question of the Comoro Archipelago, A/RES/3161, UN General Assembly, 14 December 1973.

<https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1973/en/9906>

62. United Nations. Guidance for Effective Mediation. https://unrcca.unmissions.org/sites/default/files/dpa_msu_guidance_english_web.pdf

63. Vision and Mission. *International Mediation Institute*. <https://imimmediation.org/about/vision-and-mission/>

64. Volkova N. The Minsk Trap. Moscow's perversion of the conflict arbitration process in Ukraine. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. T. 4. C. 73 – 82.

65. Vuković S. International multiparty mediation and conflict management: challenges of cooperation and coordination. London ; New York : Routledge, 2016. 202 p.

66. Wolff S. Disputed Territories: The Transnational Dynamics of Ethnic Conflict Settlement. New York, USA & Oxford, UK: Berghahn, 2002. 278 p.

67. Zhomartkyzy M. The role of mediation in international conflict resolution *Law and Safety*. 2023. № 3 (90). Pp. 169 – 178. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.14>

68. Zlatin V. Mediation in the world and in Ukraine: history, development, and current perspectives. *Teisinės minties šventė 2022: studentų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022. Pp. 269 – 287.

69. Бернадський Б. В. Іредентизм як джерело міжнародних конфліктів. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2007. № 6. С. 93-111. URL: <http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/06/bernadskiy.htm>

70. Богданова Т. Є., Тихоненко І. В. Кашмірська проблема контексті безпекової політики Пакистану. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер. : Історія. 2012. Т. 207, Вип. 195. С. 49 – 52.

71. Богінська І. Політики історичної пам'яті як стратегії у міжнародних конфліктах. *Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Матеріали міжнародної наукової конференції. (Львів, 16 грудня 2022 р.) / Упорядники: Мальський М.З., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 12 – 16.

72. Богінська І. В. Конфлікти пам'яті в міжнародних відносинах. *Регіональні студії*. 2021. Вип. 24. С.103-109.

73. Богінська І.В. Медіація у «сірій зоні». *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 7 – 16.

74. Віденська конвенція «Про право міжнародних договорів». 1969. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118%7C#Text

75. Воронова В. А. Політичні практики декомунізації у країнах східної Європи. *Політичне життя*. 2020. № 20. С. 5 – 11.
76. Горло Н. В. Іредентизм у контексті об'єднавчих етнополітичних рухів: сутність і специфіка. *Грані*. 2015. № 7. С. 57 – 62.
77. Горло Н. В. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму. Дис. на здобуття наук. ступ. д-ра політ. наук; спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Запоріжжя, 2019. 421 с.
78. Ель Гуессаб К. Феномен арабського світу: монографія. Запоріжжя: ЦНСД, 2024. 298 с.
79. Кулаковський П. М. Позиція європейських країн Західного Середземномор'я щодо статусу Західної Сахари. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. Т. 15. № 1. С. 138 – 148. <https://doi.org/10.15421/352316>
80. Мацієвський Ю. Етнічний конфлікт – вивчений феномен? *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 108 – 123.
81. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. 328 с.
82. Погорелова І. С. Особливості політичного прогнозування у міжнародних відносинах. *Політикус : наук. журнал*. 2022. № 5. С. 14 – 21.
83. Поспелов А. С. Західносахарська політика Іспанії та протидія їй з боку озброєних структур населення Західної Сахари (1881 – 1976 рр.). *Полігон*. Військово-історичний збірник. 2009. Випуск 2. С. 43 – 52.
84. Рафальський І. О. Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 4-5. С. 78 – 93.
85. Слюсар В. Історична пам'ять як детермінанта медіації у військових конфліктах на основі іредентизму. *Актуальні соціальні тренди як предмет соціогуманітарних та психологічних наук*: матеріали Інтернет-конференції молодих науковців, м. Житомир, 23 листопада 2023 р. / Ред.

кол.: О. А. Черниш, В. М. Слюсар, І. О. Гайдай [та ін.] Житомир : Житомирська політехніка, 2023. С. 43-48.

86. Слюсар В. М. Війна як форма насилля у процесі соціальних трансформацій. *Мандрівець*. 2016. № 3. С. 21 – 25.

87. Слюсар В., Мосієнко О., Слюсар М. Історична пам'ять як чинник медіації для розв'язання іредентичних конфліктів в світі. *Society and Security*. 2024. №1(2). С. 59 – 63. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-1\(2\)-59-63](https://doi.org/10.26642/sas-2024-1(2)-59-63).

88. Слюсар В. М. Насилля: соціально-філософська природа [монографія]. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 450 с.

89. Слюсар В., Слюсар М., Волкова К. Потенціал медіації в іредентичних конфліктах в арабському світі (на прикладі війни у Західній Сахарі). *Society and Security*. 2024. № 4 (4). С. 28 – 33.

90. Стасевська О. А. Експлікація аксіологічного аспекту концепту «історична пам'ять». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія*. 2018. № 1. С. 123 – 135.

91. Теміров Ю. Фактор «історичної пам'яті» у зовнішній політиці сучасної Росії. *Історичні і політологічні дослідження*. 2018. Історичні і політологічні дослідження. Спеціальний випуск. С. 257 – 266.

92. Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2019. 144 с.